

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
katedra pedagogiky a psychologie

**Současné podmínky rozvoje tvořivosti dítěte
v mateřské i základní škole**

Bakalářská práce

**The Contemporary Conditions of a Child's Creativity Development
in both Kindergarden and Basic School**

Bachelor work

Autor: **Jana Poslušná**

Vedoucí bakalářské práce:

PaedDr. Alena Váchová

České Budějovice

2010

Prohlašuji, že jsem tuto předkládanou bakalářskou práci vypracovala zcela samostatně za pomoci literatury a zdrojů, jež jsem uvedla v seznamu použité a citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1989 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 26. března 2010

vlastní podpis

Děkuji vedoucí bakalářské práce, PaedDr. Aleně Váchové, za odbornou konzultaci (rady a připomínky) a metodické vedení práce. Dále také děkuji všem pedagogům, kteří mi umožnili pozorovat jejich přímou výchovně- vzdělávací práci.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou tvořivosti dětí předškolního a mladšího školního věku.

Teoretická část obsahuje odborné poznatky, podložené literaturou, jenž se vztahuje k této problematice. Vymezuje základní pojmy, které se této oblasti týkají, obsahuje stručný historický pohled na tvořivost, charakteristiku tvořivého dítěte, faktory ovlivňující tvořivost a současné podmínky pro její rozvoj.

Praktická část zjišťuje a porovnává podmínky k rozvíjení tvořivosti v mateřské a základní škole, přístupy a pohledy pedagogů na tuto otázku.

Klíčová slova: tvořivost, tvořivé dítě, tvořivý proces

The annotation

The bachelor paper is concerning the point of child's creativity in preschool and younger school period.

The subject matter of the theoretical part is the specialized knowledge well founded on literature which is related to this issue. The basic terms, related to this topic, are defined there. The theoretical part also contains the brief historical view to the creativity, characteristics of the creative child and the factors influencing the creativity and current conditions for its development.

The practical part finds out and compares the conditions for developing the creativity in kindergarden and at the basic school. The approach and the view of teachers answering this question are also compared.

Key words: creativity, creative child, creative process

OBSAH:

Úvod	8
1. Historie tvořivosti	10
2. Charakteristika tvořivosti	12
2.1. Tvořivost jako soubor dispozic	13
2.2. Tvořivost jako soubor dovedností překonávat bariéry	15
2.3. Druhy tvořivosti	16
2.4. Tvořivý proces	17
2.5. Úrovně tvořivosti	18
3. Tvořivé dítě	20
3.1. Ontogenetický vývoj tvořivosti	20
3.2. Projevy tvořivého jedince	21
3.2.1 Znaky tvořivého dítěte	23
4. Faktory ovlivňující tvořivost	25
4.1. Faktory omezující tvořivost	26
4.2. Faktory podporující tvořivost	28
4.2.1 Metody rozvíjení tvořivosti	28
4.2.1.1 Hra	32
4.2.1.2 Metody dramatické výchovy	33
4.2.1.3 Metodická doporučení na zvýšení tvořivosti dítěte.....	34
5. Současné vnější podmínky pro rozvoj tvořivosti dítěte	38
5.1. Rodina a rodinné prostředí	38
5.2. Instituce – škola, zájmové kroužky	40
5.3. Média	44
6. Vyučovací hodina	46
6.1. Český jazyk	46
6.2. Anglický jazyk	48
6.3. Matematika	49
6.4. Prvouka	50
6.5. Výtvarná výchova	50
6.6. Pracovní výchova	51

6.7. Hudební výchova	51
6.8. Zhodnocení vyučovací hodin z hlediska rozvoje tvořivosti	52
7. Činnosti v mateřské škole	54
7.1. Řízená činnost	54
7.1.1 Z pohádky do pohádky	54
7.1.2 Zima, zima je	54
7.2. Volná hra	55
7.2.1 Ukázka A	55
7.2.2 Ukázka B	56
7.3. Pobyť venku	56
7.3.1 Ukázka A	56
7.3.2 Ukázka B	57
7.4. Ranní cvičení, pohybová hra	57
7.4.1 Ukázka A	57
7.4.2 Ukázka B	58
7.5. Zhodnocení činností z hlediska rozvoje tvořivosti	59
8. Zhodnocení rozvoje tvořivosti dětí v MŠ a ZŠ	60
9. Dotazník – vyhodnocení	62
Závěr	78
Seznam literatury	80
Přílohy	82

Úvod

Kreativní lidé přistupují k řešení úkolů novými, neotřelými metodami. Nejde o to, co děláte, ale jak to děláte. Můžete být vynalézavým kuchařem nebo zahradníkem, stejně tak můžete být sice schopným, ale nevýrazným hudebníkem či malířem.

Bakalářská práce na toto téma je odrazem mého snažení v této problematice. Tvořivost je výrazem svobody a samostatnosti člověka, jehož právem je jít svou vlastní životní cestou, objevovat na ní svůj vlastní význam a realizovat jednu z nejcennějších možností života. Sama jsem člověk tvořivý již od dětství, vždy mě bavilo něco vymýšlet, tvořit, hledat, objevovat. Zajímá mě proto, zda mé myšlenky a předpoklady o tvořivosti jsou správné a u těch, které mám ještě nezodpovězeny, najít co možná nejlepší řešení.

Jestliže chceme porozumět tvořivosti, zjistit kdo, co, kdy a proč nejvíce ovlivňuje tvořivost dětí, musíme se nejprve seznámit s teorií, která se danou problematikou zabývá. Z těchto poznatků čerpat, přidávat nové, které jsme sami vyzkoušeli, viděli, poznali, ověřili, a z nich vydedukovat určité závěry. Tvořivost byla vždy chápána jako dar, který mají jen vyvolení jedinci, a to především v oblasti umělecké. Toto úzké pojetí se v dnešní moderní době rozšiřuje na každou lidskou bytost, na každou činnost, kdy člověk řeší nové situace, hledá něco nového, obohacujícího jeho život i společnost. Tvořivou aktivitu může projevovat každý člověk, má-li k ní dobré podmínky. Tvořivost dětí je nedílnou součástí jejich osobnosti.

Zaměřila jsem se ve své práci na dvě věkové skupiny – předškolní věk a mladší školní věk. Cílem mé práce je zjistit, zda mají děti stejné podmínky pro rozvoj tvořivosti. Vzhledem k tomu, že budu porovnávat dvě věkové skupiny dětí, součástí mé práce bude praktický výzkum, který porovná s teoretickými poznatky odborníků. Do práce se promítnou i znalosti a zkušenosti z mé dosavadní praxe. Pracuji v mateřské škole a v základní škole vedu kroužek dovedných rukou a hru na zobcovou flétnu. Využiji ve svém výzkumu dvě metody – dotazník a pozorování. Pomocí dotazníku chci zjistit názory a pohledy pedagogů na tvořivost a pozorováním podmínky, zvolené

metody, prostředky, formy používané při činnostech a vyučování, v neposlední řadě i postoj pedagogů k dětem.

Chtěla bych najít co možná nejlepší vhodná řešení pro děti, aby i každý malý jedinec měl možnost poznat radost z nového, nepoznaného. Vše, s čím se dítě seznámí, pozná a vyzkouší, si s sebou ponese i do dalšího života.

1. Historie tvořivosti

Historií tvořivosti člověka se zabývají ve svých publikacích autoři J. Hlavsa (1981) a J. Maňák (1998). Následující poznatky jsou z těchto zdrojů.

Z dob nejstarších kultur existuje málo informací. Jako důležitý se zde ukazuje význam mýtu pro rozvoj obrazotvornosti a vztahu ke skutečnosti. **Řecká mytologie** obsahuje osobnostní symboly tvořivého charakteru (báje o Prométheovi a Epimétheovi, Hefaistovi, Apollónovi, Pegasovi a další). **Starověk** se zabýval výchovou samostatného myšlení (dialektika, logika), řešením problému v rozmluvě (sokratovský dialog, peripatetické). **Středověk** svým důrazem na dogma jako by šel zpět. **Renesance** otevírá možnosti pro tvořivou výchovu, hlavně v umění. Typická je snaha osvojit si improvizaci dovednosti, důraz se klade na celou tvořivou osobnost, a proto oblíbenou četbou jsou biografie, autobiografie, deníky proslulých osobností. V **novověku** přebírá pedagogickou úlohu novověká filozofie, sociální utopie, teorie umění, vědecké metodologie a začínající pedagogika. **J. A. Komenský** požadoval ve své didaktice, aby poznání neulpělo jen na stupních historických a epistemických, ale dospělo až ke stupni heuristickému, vynalézavému. Chápe žáka jako bytost aktivní, samostatnou a svobodnou, která se poznání světa zmocňuje vlastním přičiněním a aktivitou. Dává přednost aktivní činnosti a práci žáků, předvádění a napodobování příkladů, neustálému dění. **J. J. Rousseau** klade pozornost na přirozenost a svobodu člověka. Dítě se má všeho dotýkat, se vším manipulovat, získávat samostatně informace o světě. Vlastní práci, iniciativu, úsilí a zájem žáka požaduje **L. N. Tolstoj**. Individualizace je základním předpokladem a podmínkou jeho výchovné práce. **J. Dewey** dává do popředí dětské instinkty – sociální, konstruktivní, umělecký a badatelský. Základní metodou je samostatná praktická činnost žáka (problémové vyučování).

Problematikou tvořivosti se někteří pedagogové začali zabývat systematictěji až v období rozvoje **kapitalismu a imperialismu**. Ze směrů, který na dlouhá léta ovlivnil pedagogické teoretické myšlení, je to pragmatismus. **K. D. Ušinský** se tvořivou činností zabýval v rámci výchovy k práci, za tvořivou považuje práci společenskoproduktivní. **N. K. Krupská** zdůrazňuje pro rozvoj tvořivosti především význam organizace práce, osvojení techniky a kritické stanovisko k vlastní práci. **L. S. Vygotskij** považoval za vedoucí faktor fantazii, rozvíjení a vzdělávání žákovské obrazotvornosti. Problémy nadané a tvořivé mládeže se zabýval **A. S. Makarenko**, odhalil konkrétní metody rozvoje tvořivosti, především z hlediska rozvoje sebevýchovy a sebeuvědomování.

Zájem o problematiku rozvoje tvořivosti z hlediska výchovy je v **buržoazní** pedagogické vědě co do rozsahu ještě větší než v socialistickém světě. Začíná v padesátých letech. Vzniká množství teorií pedagogických, sociologických, sociálně psychologických a pedagogicko-psychologických. Většina těchto teorií je zaměřena na výchovu talentů. Představitel americké psychologie tvořivosti Taylor vyžaduje doplňující vzdělávání pro učitele, zaměřené na rozvoj citlivosti při rozpoznávání talentů u dětí a na jejich rozvoj. **M. Montessoriová** zdůrazňuje biologické základy lidské aktivity. Svoboda vývoje dítěte je vázána na prostředí, které lze ovlivnit výběrem didaktického materiálu.

Ve vyspělých zemích světa na přelomu století dochází k reformní inovaci. Důraz je kladen na svobodu v jejích různých formách – svoboda myšlení, mluvení, jednání a další. Výrazné projevy reformních myšlenek vykazují zejména alternativní školy, v nichž se uplatňují odlišné, nové, nestandardní, experimentální formy, obsahy, metody na rozdíl od tradičních postupů. Společným znakem je osvobození žáka od učebních stereotypů, respektování jeho vloh a zájmů.

U nás jsou první snahy o činnou školu spojeny s působením **J. Úlehly**, který propagoval induktivní vyučovací postupy. V období mezi válkami je nutno vyzvednout přínos českého a slovenského reformního hnutí. Aktuální jsou myšlenky i **S. Vrány** a **V. Příhody**.

V následujícím, komunistickém období byly reformní snahy označeny negativní ideologickou nálepkou. Pedagogickým problémům tvořivosti se u nás v minulosti nevěnovala velká pozornost, až na oblast estetické výchovy, která chápala tvořivost jako důležitý prvek žakovy aktivity. Velmi důležitá byla práce **J. Hlavsy**, který se zabýval tvořivostí v estetické výchově i v dalších oblastech. Z jeho poznatků čerpáme dodnes.

Shrneme-li poznatky z historického vývoje, je patrné, že současná výchova k tvořivosti nebuduje na velké tradici, ale spíše koncipuje svůj předmět integrací nových psychologických poznatků a pedagogických potřeb.

2. Charakteristika tvořivosti

Není jednoduché tvořivost vymezit tak, aby se postihly všechny oblasti činnosti a formy realizace, v nichž se projevuje. Co si máme představit pod pojmem „tvořivost“? Záleží na každém z nás, co si vybaví, co nás ihned napadne. I odborníci, kteří se touto problematikou zabývají, mají různé pohledy a výklady pojmu. V jejich publikacích najdeme několik pojmů a definic tvořivosti.

Určitě tvořivost na prvním místě představuje proces vzniku nového jevu, změnu něčeho, tendenci k sebeaktualizaci ve smyslu uplatnění vlastních nápadů, koncepcí, postojů, myšlenek.

Kreativitou se rozumí produkce originálních výtvorů různé kvality ve všech oblastech lidské aktivity. Jiné pojetí klade důraz na myšlenku tvořícího subjektu než na výsledek tvořivého procesu. Další koncepce ztotožňuje tvořivost se schopností řešit problémy. Většinou se však tvořivost vymezuje jako „schopnost produkovat něco nového, co dosud neexistovalo“. (Linhart, 1979, s. 56)

Z uvedených příkladů vyplývá, že tvořivý akt je velmi složitý a mnohotvárný jev, který zahrnuje aspekty psychologické, kulturní, fyzické, intelektové i zřetele týkající se životního prostředí.

Slovník spisovného jazyka českého (1989, s. 918) charakterizuje sloveso tvořit jako „záměrnou, cílevědomou činností dávat vznik, vytvářet, něco vyrábět, dopracovat se něčeho, působit vznik něčeho, utvářet, tvůrčí činností působit, být zdrojem, základem, součástí, být (čím), existovat (v určitém tvaru), představovat něco, dělat, činit, realizovat“.

Tvořivost je „schopnost poznávat předměty v nových vztazích a originálním způsobem (originalita, nová kombinace), smysluplně je používat neobvyklým způsobem (flexibilita), vidět nové problémy tam, kde zdánlivě nejsou (senzitivita), odchylovat se od navykklých schémat myšlení a nepojímat nic jako pevné (proměnnost) a vyvíjet z norem vyplývající ideje i proti odporu prostředí jestliže se to vyplatí, nacházet něco nového, co představuje obohacení kultury a společnosti“. (Ulrich- in Nakonečný, 1995, s. 107)

Kreativita je „schopnost člověka vytvářet myšlenky jakéhokoli druhu, které jsou v podstatě nové, a těm, kteří je vytvořili, byly dříve neznámé“. (Drevdahl – in Hlavsa, 1985, s. 37)

Tvořivost je „duševní schopnost vycházející z poznávacích i motivačních procesů, v níž ovšem hraje důležitou roli též inspirace, fantazie, intuice. Projevuje se nalézáním takových řešení, která jsou nejen správná, ale současně nová, nezvyklá, nečekaná“. (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 235)

Tvořivost je „soubor vlastností, které dávají člověku schopnost, aby v důsledku změn ve svém vědomí vytvářel nový produkt“. (Votruba, 1984, s. 21)

Tvořivost je „proces, kterým jedinec vyjadřuje svou základní podstatu prostřednictvím určité formy nebo média takovým způsobem, jenž v něm vyvolává pocit uspokojení. Proces posléze vyústí v produkt, který o této osobě, tedy o svém původci, něco sděluje ostatním“. (Bean, 1995, s. 15)

Tvořivost znamená „souhrn vlastností osobnosti, které jsou předpokladem pro tvůrčí činnost, popřípadě tvůrčí řešení problémů. Zahrnuje v sobě schopnosti, včetně intelektových schopností, ale nevyčerpává se jimi“. (Čáp, 1997, s. 237)

Při analýze definic téměř ve všech nacházíme podstatné znaky tvořivosti. To, co chceme, aby bylo tvořivé, musí být *nové* a nějakým způsobem *užitečné*, přijatelné, hodnotné. Vždy jde o produkci nových a přitom užitečných nápadů, řešení. Vzhledem k tomu, že se ve své práci zabývám tvořivostí dětí předškolního a mladšího školního věku, si pod tímto pojmem představuji vše, co děti vytvoří svými vlastními silami, svou fantazií, představivostí, nápady. Každý výtvar, myšlenka, nápad, který vychází od dětí, je nový, z jejich pohledu určitě i užitečný. Nezáleží na výsledném produktu, myšlence, ani v jaké oblasti se tvořivost projeví.

2. 1. Tvořivost jako soubor dispozic

Dívat se na tvořivost jako zdroj tvořivého jednání a činností, který se nachází v osobnosti, znamená hledat jednotky (rysy, schopnosti, potřeby), které tvořivé projevy determinují. Autoři Kirst a Dickmayer uvádějí ve své publikaci *Kreativitätsstraining* (1971) patnáct komponent tvořivosti, k nimž dospěli srovnávací analýzou mnoha výzkumů tvořivosti:

1. **Pohyblivost:** dovednost přejít rychle na nové formy myšlení
2. **Plynulost:** rychlé a lehké hledání vhodných nápadů a představ
3. **Originalita:** schopnost mít neobvyklé, bohaté a zajímavé nápady a řešení

4. **Analýza:** dovednost rozebrat celek formy, obsahu i souvislostí na prvky či jednotky a umět je definovat
5. **Produktivita:** systematické vytváření nových vztahů mezi jednotlivými částmi
6. **Konstruování:** účelné sestavování známých věcí a myšlenek do nových celků
7. **Přestavba:** rušení dosavadních struktur a souvislostí a vytváření nových vztahů mezi jednotlivými částmi
8. **Uspořádání:** schopnost najít vhodné kritérium dělení a podle něj uspořádat věci a myšlenky
9. **Síla vyjadřování:** schopnost formulovat a sdělovat zážitky, city a zkušenosti
10. **Realizace:** dovednost rozpracovat cílevědomě plány a postupně je uskutečňovat
11. **Kombinace:** schopnost objevovat vztahy a souvislosti a pomocí srovnání nacházet řešení
12. **Transformace:** dovednost myšlenky, tvrzení, znaky a symboly systematicky nahrazovat jinými
13. **Rozhodování:** dovednost různé názory srovnat, posoudit a rozhodnout o dalším průběhu
14. **Přiřazování:** umět věci a myšlenky sladit s podmínkami
15. **Organizování:** umět daný materiál podřídít smyslu, cíli a účelu

Poodhalit podstatu tvořivosti je možné, jak jsem již naznačila, jejím rozčleněním na **jednotlivé komponenty**, které tvoří její vnitřní skladbu. Jde zejména o paměť, představivost, myšlení, fantazii, imaginaci a intuici. Důležitou úlohu mají též **tvůrčí schopnosti**, jako je senzitivita, flexibilita, fluence, originalita, elaborace a redefinice. Uvedené strukturní prvky tvořivosti představují žádoucí vlastnosti osobnosti, které vyznačují psychodynamiku podmínek, jež musí být v určitém stupni individuu k dispozici, aby mu umožnily projevovat se tvořivě. Týká se to např. schopnosti vidět a nacházet, vydělovat a identifikovat problémy, přestrukturovávat je, schopnosti zvládat problémy a umět překonávat pocity nejistoty při hledání řešení, mít značnou frustrační toleranci, silnou motivaci, emocionální stabilitu.

Zvláštní místo v tvořivosti zaujímají **intelektuální vlastnosti**. K myšlenkovým operacím patří paměť, poznávání, konvergentní a divergentní myšlení a hodnocení. **Poznávání** je schopnost vnímat realitu, fakta a je základem aktuálních vědomostí. (Guilford) **Kognitivní operace** zahrnují schopnost správně a jasně vnímat, objevovat nové věci a plánovat činnosti. Úloha **paměti** je při tvořivosti nezastupitelná, vytváří

prostor pro tvořivou činnost, v němž se odehrává každá psychická činnost, fixují se v ní všechny produkty činnosti člověka. Důležité je, jakým způsobem si člověk nové informace do paměti ukládá. Významné místo v tvořivých aktivitách má uplatňování **intelektuálních operací**, zejména v oblasti vědecké, výukové, technické. Záleží na kvalitě myšlenkových operací, které nemohou být používány strnule, ale operativně a pružně.

Za nejdůležitější předpoklad tvořivosti se považuje **divergentní myšlení**. Divergentní myšlení nás vede k více možným řešením. Pro kreativní aktivity mají význam tři skupiny faktorů ovlivňující divergentní postupy – fluence, flexibilita a elaborace. **Fluence** (plynulost) znamená produkovat co nejvíce nápadů, návrhů, představ, způsobů řešení, což posiluje objevení optimální varianty výsledného produktu. **Flexibilita** (pružnost) představuje schopnost změny, přizpůsobivost, různorodost návrhů a nápadů, kritičnost. **Elaborace** (rozvinutí, upřesnění) je schopnost přesně formulovat myšlenky, pečlivě realizovat nápady, smysl pro detail, systém, návaznost.

Nepostradatelným prvkem tvořivosti je představivost a fantazie. **Představivost** (obrazotvornost) je „psychický proces, jehož produktem je tvoření obrazů na základě názorných představ. Je to proces, při němž se neoperuje materiálem slovním, nýbrž materiálem smyslovým“. (Pietrasinski, 1965) **Fantazie** je „psychický proces, ve kterém se vytvářejí relativně nové představy“. (Čáp, 1997) Kreativního procesu se též účastní imaginace a intuice. **Imaginace** se označuje jako nepřímé myšlení, na rozdíl od logického myšlení, které je považováno za přímé, systematické. Imaginace umožňuje prostřednictvím symbolů, obrazů a schémat vkládat vlastní představy do vnímané skutečnosti, a tím tuto realitu v duchu přetvářet. Uplatnění nachází v pohádkách a v umění. Významnou roli v tvořivosti má také **intuice**, která postihuje podstatu jevů bezprostředním nazíráním bez logického důkazu.

Strukturní prvky tvořivosti i komponenty podle Kirsta a Dickmayera umožňují odlišit jednotlivé složky tvořivého aktu, nevystupují izolovaně, ale vzájemně se doplňují, kombinují a překrývají, v některých případech a situacích se i ztotožňují.

2. 2. Tvořivost jako soubor dovedností překonávat bariéry

Každý problém vyžaduje najít odpovídající kód mysli. Některé problémy lze optimálně řešit vizuálním myšlením, jiné abstraktně symbolickým nebo matematickým a některé verbálně.

Bariéry: percepční, emoční, výrazové a intelektové, bariéry prostředí a kultury.

Bariéry tvořivost blokuje, ale také podporují. Jistá míra obtížnosti podněcuje člověka k vyvíjení úsilí. Záleží zde i na individuálních rozdílech.

Zavádění bariér do výchovně vzdělávacího procesu je správné, učí děti zvládat bariéry konstruktivní akcí. (Smékal, 1994)

2. 3. Druhy tvořivosti

Tvořivost chápaná jako sebeaktualizace patří k základním potřebám člověka. Kreativita je výrazným znakem každého jedince, ale v různých formách, oblastech a úrovních.

Druhy tvořivosti (Smékal, 1994):

Specifická tvořivost podle oblastí, kde se uplatňuje:

- vědecká
- umělecká
- technická
- organizační, manažerská
- sociální

Cílem specifické tvořivosti je podávat tvůrčí výkony v příslušných oblastech.

Nespecifická tvořivost se projevuje bohatostí hravých nápadů. Hlavním znakem je nezaměřenost na vyřešení problému, ale zároveň pohotovost vyladit osobnost k řešení problému.

Jde spíše o původnost a působivost nápadu než o hodnotu výsledku.

Další rozdělení tvořivosti podle pedagogického pohledu (Lytton, 1971):

Objektivní tvořivost musí působit novostí, originalitou, užitečností a adekvátností vzhledem požadavkům situace.

Subjektivní tvořivost kombinuje věci individuálním způsobem, nenapodobuje, ale přeskupuje dané podněty nebo fakty na základě vlastního myšlení nebo činnosti. Produkt tvořivosti nespočívá v objevování nových světů, ale v novém vidění faktů a jejich vztahů.

2. 4. Tvořivý proces

Jak jsem se již zmínila v podkapitole 2.1., strukturní prvky tvořivosti umožňují odlišit komponenty tvořivého aktu, tyto složky se ale i kombinují, doplňují a překrývají v časovém sledu vznikání nového – v tvořivém procesu.

Tvořivý proces znamená postupné, vnitřně spojené a na sebe navazující změny, které vedou k výslednému novému produktu (ve sféře myšlení, výkonu, artefaktu).

Mezi prvními, kteří se zabývali analýzou myšlenkových aktů a jejich rozčleněním na fáze při řešení problému, byl J. Dewey, který stanovil pět stupňů myšlenkového procesu. U dalších badatelů převládl názor, že realitě lépe odpovídají čtyři fáze :

- fáze přípravy
- fáze zrání
- fáze osvětlení
- fáze ověření

Fáze pomáhají lépe porozumět procesu tvořivosti a umožňují konkrétněji orientovat pedagogickou podporu při rozvíjení tvořivosti dětí.

Fáze přípravy (preparace)

Představuje situaci před řešením problému. Do přípravy řešení problému náleží také identifikace problému (objevení). Samostatné odhalování problému je typickým znakem tvořivého myšlení. Do fáze přípravy po identifikaci problému patří i jeho analýza i konfrontace s dosavadními vědomostmi řešícího subjektu. Z tohoto hlediska je důležitá motivace individua, která je pro něj hnacím motorem řešení.

Fáze zrání (inkubace)

Začíná vymezením problému a vytyčením první hypotézy a končí jeho řešením. Ke slovu se dostává také transfer, při němž se poznané vztahy a vlastnosti jednoho jevu přenášejí na jiný objekt. Neustále probíhá selekční proces, který nabízí variace nejrozumnějších možností řešení a které současně třídí na základě konfrontace se skutečností a s již ověřenými poznatky.

Fáze osvětlení (iluminace)

Přináší náhlé rozuzlení problému, ne nepodobné jakémusi vnuknutí. Důležité místo v této fázi má fantazie, představivost, imaginace a intuice. Intenzita tvůrčí představivosti vede k objevování nových cest a řešení, a to prostřednictvím vizuální imaginace a vizuálním myšlením. Produkci nových nápadů, přístupů, myšlenek umožňují metody, jako brainstorming nebo synetika.

Fáze verifikace (ověření)

Souvisí s potřebou zjistit, zda nová myšlenka nebo produkt odpovídá kritériím tvořivosti (novost, správnost, použitelnost). K objektivnímu hodnocení je nezbytné, aby byl k dispozici dříve vytvořený logický systém, pomocí něhož lze rozhodnout, zda řešení je nové a správné, či nikoli. Ve školních podmínkách je třeba uplatňovat při hodnocení výsledků hledisko vztahu vytvořeného produktu k situaci tvůrce – žáka.

Podobně popsal postup jedince při tvůrčím procesu G. Petty (1996), který je rozdělil do několika stadií, jenž mohou následovat v libovolném sledu a mohou se i opakovat:

1. **Inspirace** - stadium nezaujatého hledání podnětů, námětů, motivů
2. **Klarifikace** - stadium vyjasňování si účelu a cíle práce. Lze je vyjádřit otázkou: „Co se pokouším sdělit?“
3. **Destilace** - stadium zkoumání, posuzování a vybírání nejlepších myšlenek k dalšímu rozpracování
4. **Inkubace** - stadium zdánlivé nečinnosti (pauzy, odstupy), v níž nápady tzv. dozrávají
5. **Pilná práce** - stadium rozpracování, přepracování myšlenek a mnohdy i vylepšování, Upravování dokud dílo nezíská definitivní podobu

Tvůrčí proces občas vyžaduje úsilí i neklid, ale bývá vynahrazen spokojeností, radostí a přináší nám úspěšné zakončení.

2. 5. Úrovně tvořivosti

Z hlediska výsledků tvořivého procesu lze rozlišit několik úrovní tvořivosti, které ale neznamenají hierarchickou posloupnost odrážející pouze kvantitativní odlišnosti, neboť současně jednotlivé úrovně se mohou vyskytovat i paralelně vedle sebe. Rozlišení jednotlivých úrovní je v pedagogické práci důležitým nástrojem k diagnostikování tvořivých projevů dětí i metodickou pomůckou při podpoře rozvoje tvořivosti. Rozvíjet žádoucí vlastnost po úrovních patří k starým pedagogickým zásadám, které zdůrazňoval již J. A. Komenský. Touto problematikou se zabývalo mnoho vědců – Gehlbach, Hlavsa, Valenta, Bakalář, Erazím.

J. Maňák (1998, s. 80) rozlišil čtyři stupně (úrovně, stadia) tvořivosti:

1. **Tvořivost expresivní** - spontánní, živelné projevy přetlaku potřeby přiměřeným způsobem se realizovat tvorbou v oblasti, v níž je jednotlivec schopen přiměřeně se

vyjadřovat. Nemusí být spojována jen s dětským světem, ale i dospělý člověk spontánně realizuje své nápady (dětské kresby, jazykové novotvary, okamžité nápady a návrhy, fabulace příběhů, produkty vzniklé z náhlého vnuknutí).

2. **Tvořivost inovativní** - záměrné úsilí něco netradičního vykonat. Je častým atributem jakékoliv mistrovské práce, profesních výkonů a lze sem zařadit i některé výsledky žákovské tvořivosti (výtvary rukodělné práce, módní kreace, zlepšovateľské náměty).
3. **Invektivní tvořivost** - vysoká úroveň tvořivosti. Dosažení tohoto stupně předpokládá výraznou míru určitého nadání spojeného s cílevědomým úsilím. Ve školních podmínkách jde o jev velmi cenný (umělecké artefakty, vědecké a technické objevy, vynálezy).
4. **Emergentní tvořivost** - vznik zcela nových jevů, vytváří se dosud neexistující, nečekaná realita. Jde o projev génia, který v běžné známé skutečnosti nalézá nové vazby a významy.

3. Tvořivé dítě

S určitým tvořivým jednáním se setkáváme téměř u každého člověka při řešení jeho pracovních a životních situací. Chování tvořivého dítěte je v něčem podobné tvořivosti dospělých, v jiných rysech se podstatně liší. Je nutné počítat s vývojem kreativních procesů, protože projevy tvořivosti se v průběhu ontogenetického vývoje mění. Tvořivé úsilí a výkony se podle věku odlišují kvantitativně i kvalitativně.

Otázka vztahu vývoje a tvořivosti nebyla doposud plně objasněna, záleží velmi na úhlu pohledu. Jestliže zvolíme sociologické hledisko, označíme za kreativní projevy jen výkony, které jsou nové pro společnost. Vyjdeme-li z psychologických kritérií, budeme za kreativní považovat též projevy, které jsou nové zejména pro tvořivého jedince. Psychologické hledisko uplatňujeme především u dětí předškolního a mladšího školního věku.

3. 1. Ontogenetický vývoj tvořivosti

Tvořivou aktivitu projevují děti nejdříve ve svých hrách, souvisí to úzce se způsobem jejich chápání světa. V předškolním věku je chápání světa *prekauzální* a *globální*. Dítě nemá k dispozici dostatek poznatků, správných odpovědí, ale pomáhá si svým vlastním nápadem, přenosem, analogií. Dítě má většinou v zásobě více odpovědí, postupů, dovede je obměňovat, kombinovat. Podle těchto základních momentů rozlišujeme tři základní stadia rozvoje tvořivé aktivity dítěte. (Hlavsa, 1986)

Stadia rozvoje tvořivosti:

1. stadium – prekreativní (první vzestup tvořivé aktivity, od narození do 5 let)

Dítě do 3. roku provádí vše pomocí smyslové zkušenosti, k řešení nového dochází další novou zkušeností (senzomotorická hra). V období od 3. do 6. roku buduje na představách, k řešení nového dochází přenosem v představách (volná napodobivá hra). Jeho aktivita je náhodná, nezralá, plně nerozlišuje realitu.

2. stadium – správných odpovědí (pokles tvořivé aktivity, od 7 – 10 let)

Dítě se musí adaptovat na nové situace, vyrovnává se s zátěží, přizpůsobuje se požadavkům, neustále je hodnoceno, poznává realitu, budují se jiné významné předpoklady.

3. stadium – kreativní (druhá vlna vzestupu, od 10 – 11 let)

Dítě má dostatečnou zásobu správných odpovědí, může s nimi disponovat. Je schopné operovat deduktivními analytickými postupy, osvojovat si heuristiku, učit se novým

přístupům. Třetí stadium vývoje tvořivé aktivity dětí je kritickou fází celkového trendu tvořivosti. Měla by mu být věnována dostatečná pozornost .

Základní předpoklad ke kreativitě má každý z nás, i když v různých oblastech, přičemž nelze dopředu stanovit v jakém rozsahu. Znalost rozvoje jednotlivých kreativních vlastností má pro pedagoga velký význam, protože ho inspiruje k výchovným opatřením.

Dětská kreativita se nejčastěji projevuje v **kreslení a malování**. Dítě ve věku 2 až 4 let se většinou vyznačuje motorickou aktivitou, což se nejprve projevuje nekoordinovaným čmáráním, později si začíná uvědomovat souvislost mezi svou činností a jejím produktem. V předškolním věku se objevuje úmysl něco vyjádřit, v dalším vývoji se malování stává konstruktivním procesem. Ve věku 9-11 let dítě zobrazuje sociální vztahy, starší děti začínají o svých aktivitách více přemýšlet. Uvedené vývojové fáze ukazují, že se vlastně nevyvíjí možnost ke kreativní činnosti, nýbrž jen schopnost vyššího výkonu. Chceme-li kreativitu dětí podporovat a rozvíjet, je nezbytné nespoléhat na živelný vývoj, ale vytvářet vhodné, věku přiměřené podmínky.

3. 2. Projevy tvořivého jedince

Tvořivé chování dětí se projevuje různě, dítě své okolí v oblasti svého zájmu převyšuje. Dítě je hravé, rádo experimentuje. Má vysokou produkci myšlenek, umí se radovat z nového, je vytrvalé, rádo si představuje a sní. Vzhledem ke složitosti problematiky tvořivosti je složité vypracovat systém kritérií, podle nichž lze jednoznačně identifikovat tvořivé dítě. Lze vyvodit obecně platné názory na jejich charakteristické rysy. Pro srovnání uvádím některé vlastnosti tvůrčí osobnosti. (Hlavsa, 1985, s. 45)

Poznávací procesy

Percepční, pozornostní a paměťové procesy

- přesné pozorování, všímavost, postřeh zdánlivě nevýznamných detailů
- schopnost dlouhodobější koncentrace
- cit pro analogii
- používání logických a intuitivních postupů

Myšlenkové poznávací procesy

- usuzování, divergentní myšlení

- tvoření hypotéz, vhléd do situace
- náhlé pochopení vztahů, vysoká abstrakce, orientace na symboly

Řeč

- používání novotvarů a odchylné syntaxe
- expresivita, zajímavá intonace
- vyjadřování gesty a jinými neverbálními prostředky
- bohatý slovník, estetičnost a elegance ve vyjadřování
- časté kladení otázek

Fantazijní poznávací procesy

- všestranná představivost a obrazotvornost
- imaginativní hra, která se skládá ze spontánních, volných i řízených činností

Osobnostní vlastnosti

Schopnosti

- vyšší inteligence a intelektuální kapacita
- flexibilita, originalita
- citlivější k problémům, nedostatkům, disharmonii
- estetické cítění, častěji improvizuje

Osobnostní rysy

- odmítá rutinu a konformismus
- projevuje se radikálněji
- touží po svobodě
- obtížněji se přizpůsobuje disciplíně a autoritě
- uvolněnost, hravost, zvědavost, vynalézavost, odvaha, podivínství
- smysl pro humor a dvojsmyslnost

Dynamika osobnosti

Potřeby

- potřeba aktivity
- potřeba získávat informace, orientovat se
- potřeba nových dojmů

Motivace

- nesnadnost a obtížnost vzniklého problému

- nespokojenost s původním řešením
- posedlost určitým tématem
- upřednostňování napětí před klidem

Zájmy

- zájem o učení, neznámo
- zájem o kuriozity a absurdity
- zájem o neřešené nebo špatně řešené problémy
- smysl pro pozorování, diskusi

Duševní stavy a prožívání

- vyjadřuje svou radost i smutek
- prožívá potěšení z tvůrčí činnosti
- emocionálně citlivý, s mírou empatie
- rád se podělí o své zážitky

3. 2. 1 Znaký tvořivého dítěte

Každé dítě se projevuje určitými znaky, podle kterých můžeme poznat, zda je tvořivé: (Zelina, Zelinová, 1990, s. 61)

- velká zvědavost, touha po poznání
- velká fantazie a obrazotvornost v činnostech a projevech dítěte
- velká vnímavost k problémům, nedostatkům
- náklonnost dostat se do podstaty problému, snaha najít řešení za každou cenu
- nemají rádi monotónní a stereotypní práci, při takové práci vyrušují, jsou nespokojené
- mají rády dobrodružství, zábavu, fantazijní hru
- smysl pro krásu a mnohotvárnost věcí, vidí věci hezčí, mají citové vnímání
- záliba v neznámém, zájem o jedinečné, netradiční přístupy, nekonvenční nápady, řešení
- ochota riskovat, vybírat si těžší úkoly, dávat si vyšší cíle, mají větší ambice
- široká paleta zájmů
- projevují se u něj znaky nezávislosti, sebeprosazování, tvrdohlavosti a vynalézavosti
- smysl pro humor, zejména slovní a situační

- náklonnost občas být raději o samotě, nebýt rušený nikým a ničím
- tendence nebýt celkem spokojený se svojí prací nebo se sebou samým
- schopnost správně konat i v nejasné situaci
- dostatek odvahy

Jestliže porovnáme znaky, které jsou charakteristické pro tvořivé dítě od těchto dvou autorů, určitě dojdeme k závěru, že jsou si velmi podobné nebo dokonce stejné, i když jsou vyjádřeny jinými slovy. Myslím, že i kdybychom měli k dispozici více možností porovnání, závěr by byl stejný. Chceme-li mít tvořivé děti, které mají radost ze své činnosti, jež může, ale nemusí, pokaždé přinést něco nového, originálního, užitečného, měli bychom je dostatečně podporovat, rozvíjet jejich zájmy, vlohy, nadání nebo dokonce třeba i skrytý talent.

4. Faktory ovlivňující tvořivost

Ve výchovně-vzdělávací práci je třeba vždy respektovat, že tvořivá osobnost se vyznačuje samostatností, nezávislostí, nekonvenčností, flexibilitou a otevřeností ke zkušenostem a podnětům. Dává přednost komplexním situacím před jednoduchými, má smysl pro humor, miluje hry s představami a pojmy. Rysy tvořivé osobnosti se v průběhu ontogenetického vývoje teprve vytvářejí a vyžívají, na jejich vzniku a podobě se podílejí následující faktory :

- faktor pohlaví

Podle různých šetření se ukazuje, že buď nehraje roli vůbec, nebo že dívky mají tvůrčí potenciál nepatrně vyšší. Velkou roli hraje vliv tradice a výchovy, optimální tvůrčí skupina by měla být smíšená.

- faktor věku

Úroveň tvůrčích schopností se kryje s křivkou rozvoje celé osobnosti. První vzestup se datuje od narození do 5 let, vše ostatní je individuální a rozdíly jsou zásadní. Děti a mladí lidé mají větší motivaci k aktivitě. Předškolní děti jsou přirozeně tvořivé. Nejprve věc udělají, a teprve potom o ní přemýšlejí.

- faktor dědičných vloh

Je těžké zhodnotit, nakolik mohou být předpoklady k tvořivým schopnostem dědičné. Často bývá dědičnost zaměňována s přirozenými vlohami. Genetická výbava do jisté míry zajišťuje, že děti možná vstoupí do života s podobným myšlením, nadáním, postavou, jaké mají jejich rodiče. Vzhledem k tomu, že dědíme i kulturu a způsob výchovy, pak prostředí, jež formuje děti, bude možná stejnou mírou ovlivňovat i tvůrčí projevy.

- faktor rodinného prostředí

Tento komplex vrozených dispozic a vlivu rodinné výchovy je vůbec nejsilnější. Vše, co se dítě naučí, učí se nejprve v sociálním kontextu. Záleží na způsobu, jakým s ním rodiče jednají každý den a každý okamžik. Odborníci tento způsob nazývají konstruktivní kreativita. Spočívá v dynamice rodinného života a v pěstování sebeúcty v dítěti.

- povolání

Kladný vliv mají povolání vyžadující tvůrčí nasazení. Stimulační je stálý pracovní styk s dětmi. Tvůrčí momenty lze však nalézt v každé činnosti.

- faktory vzdělání a inteligence

Existuje určitá míra inteligence a vzdělání nezbytná k uplatnění tvůrčích schopností. Extrémní vzdělanost, stejně jako velká inteligence zpravidla vykazují spíše korelaci zápornou.

4. 1. Faktory omezující tvořivost

Na základě výzkumu a zkušeností můžeme říci, že rozvoj kreativity dětí brzdí některé faktory, které se projevují jako bariéry v dalším rozvoji tvořivosti.

E. P. Torrance (1964) uvádí šest blokujících faktorů:

1. orientace jen na úspěch
2. konformita se skupinou
3. zákaz otázek
4. zdůraznění role pohlaví
5. odlišnost je označována jako abnormalita
6. dichotomie práce a hry (hra a práce se vzájemně vylučují)

Největší podíl na omezování tvořivosti se připisuje **přízpusobení**, které s vývojem jedince vzrůstá. Proto vznikají výchovné strategie, jejichž úkolem je podporovat nekonformní chování dětí. Hovoříme o tzv. otevřených a uzavřených systémech výchovné práce. Otevřený systém podporuje originalitu, iniciativu, objevování, experimentování. Uzavřený systém se zaměřuje na memorování, hromadění vědomostí apod.

Autoři E. Bakalář, P. Erazím (1986) rozlišují také několik skupin bariér tvořivosti:

1. Bariéry vnímání

Tyto bariéry brání jasně vnímat buď samostatný problém, nebo nezbytnou informaci jako jeho řešení. Neschopnost vidět problém, identifikovat jej, neschopnost odlišit jej z jeho pozadí nebo správně vymezit problémovou oblast je velmi častá a značně omezuje možnost samostatné a tvořivé práce.

2. Bariéry kultury a prostředí

Zde se negativně uplatňují tabuizované jevy, tradice, do rozporu se staví rozum a intuice. Sem patří také rozdíly v jednání podle sociálně-právních šablon apod.

3. Emocionální bariéry

Pro samostatnou a tvořivou práci nepříznivě působí strach, napětí a obavy, které v prostředí panují. U pedagogů je to strach riskovat. Silnou bariéru vytváří také nechuť

k nejasným situacím, které vyžadují delší dobu k přemýšlení, k uzrání problému, vyrovnání se s chaosem.

4. Intelektové a výrazové bariéry

Častým případem je nedostatečná jazyková dovednost jasně formulovat myšlenky a také nesprávné informace nebo jejich nedostatek.

Před uzavřením této podkapitoly uvádím ještě další faktory, které tlumí rozvoj tvořivosti (Houška, 1991) :

- strach z chyby, neúspěchu, ze špatné známky
- strach z riskování
- strach přijímat cizí řešení (potřeba ověření)
- strach ze zklamání
- pasivní postoj
- spokojenost s danými věcmi a vztahy
- nízké ambice
- postoj k práci a činnosti (nucení)
- negativní emoce (hněv, úzkost, úlek) potlačují tvořivost a schopnost myslet
- vystavování se stresu
- neschopnost vidět problém
- správně vymezit problémovou oblast
- rozpor rozumu a intuice
- jednání podle sociálně-právních šablon
- tradice v rodině, ve škole, národnostní
- napětí, obavy z prostředí
- strach z učitelů
- nechť k nejasným situacím
- vyrovnávání se s chaosem
- nedostatečná jazyková dovednost jasně formulovat myšlenky
- nedostatek informací

Tyto faktory a mnoho dalších jsou značnou brzdou v rozvoji tvořivosti. Je možné ale tyto bariéry do značné míry minimalizovat nebo je i zcela odstranit pomocí pozitivních faktorů, které naopak tvořivost podporují.

4. 2. Faktory podporující tvořivost

Důležitým předpokladem pro rozvoj tvořivosti dětí je zajistit vhodné **prostředí**, kde jedinec bude spokojený, bude cítit respekt, lásku, toleranci. U dětí se zajímáme o prostředí rodinné a školní. Obě tato prostředí dítě rozvíjí a učí základním dovednostem a schopnostem, kam samozřejmě spadá i tvořivost. Zajímáme se i o materiální vybavení jako příznivého klimatu a podnětné atmosféry, která by měla být plná kladných podnětů a stimulů. Co se týká školního klimatu, mělo by být demokratické, otevřené, pluralitní, osobnostně zaměřené, podporující mezilidské vztahy a přátelské vazby, umožňující vzájemnou svobodnou komunikaci. Neméně důležité je výchovné prostředí v rodině. Rodiče tvořivého dítěte berou ohled na individualitu a projevují důvěru dítěti, poskytují mu toleranci, dostatečně dítě povzbuzují v jeho aktivitách. Ovšem nelze se předem domnívat, že tvořiví lidé měli vždy jen příznivé podmínky v dětství a že všechny faktory rodiny působily jen příznivě.

Velmi závažným faktorem jsou **lidé**, kteří obklopují dítě při jeho vývoji. Záleží určitě i na příbuzných, učitelích a samozřejmě i vrstevnících. V dítěti zanechává stopy dobrý pedagog po celý jeho život. Jestliže se dostane do kontaktu s tvořivým pedagogem, má větší naději být také sám tvořivý. Stejně je to i u ostatních. Tvořivý kamarád pomáhá kamarádovi být také tvořivý, aniž by si to oba uvědomovali.

Z pedagogického hlediska je to výběr **metod, pomůcek, technik**, které jsou velmi rozmanité, je jen na nás jaké si vybereme, abychom pomocí nich mohli dítě co nejlépe rozvíjet, motivovat.

4. 2. 1 Metody rozvíjení tvořivosti

Pro rozvoj tvořivosti můžeme používat řadu metod a metodických pomůcek, popřípadě technik, které jsou výsledkem některých psychologických a pedagogických výzkumů a činností. V potaz musíme vzít i vývojové hledisko a vybrat pokud možno správnou a vhodnou metodu.

Základem pořád zůstávají tradiční osvědčené metody, které se obměňují a zdokonalují. Objevují se i metody specifické, jejichž vznik iniciují nové vědecké poznatky, ale i praktické zkušenosti a potřeby.

Pro podporu produktivního myšlení a tvořivosti se doporučují **aktivizující metody**:
(M. Jankovcová, J. Průcha, J. Koudela, 1989)

- diskusní metody
- metody řešení problémových příkladů a případů
- didaktické hry a soutěže
- metody řešení mezních a konfliktních situací
- inscenační metody

Podstatou **aktivizujících metod** je plánovat, organizovat a řídit výuku tak, aby k plnění cílů docházelo převážně prostřednictvím vlastní poznávací činnosti. Podněcují zájem o učení, podporují a rozvíjí intenzivní myšlení, jednání a prožívání. Podporují samostatnost, flexibilitu a kreativitu myšlení.

Diskusní metody

Jejich podstatou je společné řešení problémů na základě aktivní výměny názorů. Důležitá je zde komunikace mezi pedagogem a dítětem. Pedagog musí být tolerantní a přistoupit i na názory dětí. Pro děti v mateřské škole jsou spíše vhodné praktické činnosti, než slovní metody, přesto je vhodné s dětmi diskutovat, vyslechnout a hledat společně vhodná řešení.

Didaktické hry

Hry založené na řešení problémových situací a jejich řešení. Hra má silnou motivaci pro dítě. Metodická příprava pedagoga je náročná, děti je nutno předem seznámit přesně s pravidly, možno i vyzkoušet. Lze využít hračky, maňásky, stavebnice apod. Didaktická hra záměrně evokuje aktivitu a rozvíjí myšlení. Tato metoda je velmi vhodná a dostatečně využívaná i v mateřské škole, kde se děti pomocí hry seznamují s novými poznatky, získávají nové zkušenosti a učí se dodržovat pravidla her.

Situační metody

Umožňují získávat dovednosti, analyzovat a řešit problémy, které představují životní situace. Vychází z reálu – hledáme řešení konfliktních situací, incidentů, konfliktů ve třídě. Dítě se seznamuje s emocemi, postoji a různými druhy chování. I tato metoda je vhodná pro děti předškolního věku. Děti se učí vhodnou technikou zvládat různé konflikty, které se mohou mezi nimi vyskytnout a učí se i poradit druhým, jak tyto situace řešit.

Inscenační metody

Hraní rolí osob zúčastněných v určité simulované sociální situaci. Dítě zde vystupuje jako „někdo jiný“, učí se vcítit do druhé osoby, jeho emocionální a komunikativní

stránky. Jde o inscenování dialogu na různá témata. Tuto metodu bych rovněž zvolila pro děti předškolního věku, protože v tomto období si velmi často hrají na „někoho“.

Pomocí této metody se děti mohou učit a seznamovat s různými situacemi, obhajovat svůj názor, učit se omluvit, poznávat práci druhých.

Z hlediska tvořivého procesu třídí rozvíjející metody M. Zelina (1994):

1. tvorba tvořivých, divergentních úloh, transformace konvergentních a pamětních úloh na divergentní
2. vyučovací strategie (problémové vyučování, objevující vyučování, projektové vyučování, výzkumně-badatelské metody)
3. úlohy na důvtip, na antirigidní myšlení, cvičení na antidogmatické myšlení a postoje
4. metody na rozvoj vnímání, senzitivity, postřehu, otevřenosti ke zkušenostem a k podnětům
5. metody výcviku fantazie, imaginace, obrazotvornosti, intuice, hravosti
6. metody na zlepšování fluence, flexibility, originality a elaborace
7. metody tvořivého hodnocení, nácvik rozhodovacích procesů
8. metody tvořivého řešení problémů – heuristické metody

Přehled metod ukazuje, jak rozmanitý je výběr, který můžeme použít pro rozvíjení samostatnosti a tvořivosti. Navíc metody a postupy se mohou spojovat s organizačními formami a technickými výukovými prostředky.

Pro školní děti se využívá **problémová výuka**. (Maňák, 1998) Je chápána jako modifikace heuristických postupů ve školních podmínkách a v tomto smyslu také jako účinný prostředek vedení žáků k tvořivému myšlení. Žáci musí mít v průběhu řešení možnost projevit se samostatně, uplatňovat divergentní myšlení při vytváření hypotéz. Problémová výuka znamená řešení problémů. Jednotlivé fáze řešení problému (identifikace problému, analýza problémové situace, vytváření hypotéz a verifikace výsledků) poskytují příležitost k psychickým aktivitám, které jsou skladebnou součástí každého tvořivého aktu (kladení otázek, porovnávání, třídění, pozorování, hledání analogií, projektování, hodnocení atd.). Problémová výuka je uplatňována méně často, než si zasluhuje. Většinou se nechápe jako celková organizace učebních aktivit, kde je potřeba počítat s větším vynaložením času než obvykle, ale zařazuje se jako běžná metoda, kterou lze libovolně časově omezit nebo nahradit učitelovým výkladem. V tomto případě metoda nepřináší pozitivní výsledky.

Projektová výuka se používá častěji, počítá se od začátku s větší časovou dotací, žáci se zapojují do rozsáhlejší akce, která obvykle překračuje běžně výukovou jednotku (projekt krátkodobý, střednědobý, dlouhodobý, projektový týden). Projekt je komplexní praktický problém ze životní reality, plán konkrétní akce, činnosti, do které se zapojují všichni žáci jedné i více tříd, anebo celé školy. Na plánování a přípravě se podílejí žáci, participují plně na jeho řešení, a to individuálními úkoly, prací ve skupinách nebo i hromadně. Aktivita se projevuje v různých formách samostatné práce, teoretickou i praktickou činností, experimentováním. Velký prostor pro tvořivost mají žáci i při prezentaci dosažených výsledků, která má různé formy (výstavka, fotografie, kresby, artefakty, literární práce atd.). Projektová výuka učí žáky kooperativní práci, je prostředkem demokratizace a humanizace, orientuje se na zkušenosti dětí, učí je samostatnosti a tvořivosti, iniciativě a odpovědnosti, rozvíjí motorické a intelektuální dovednosti. Projektová výuka svým průběhem žáka motivuje, podněcuje jeho aktivitu a samostatnost, vyžaduje nápady a různé přístupy řešení, jejich realizaci. Reálnou tvořivou aktivitu dětí nelze dosáhnout jen obecnými metodami, ale je třeba proniknout k postupům a technikám.

Jako **pomocné techniky** při řešení problémů se uvádějí:

- asociační cvičení (rozvoj fantazie, představivosti)
- používání analogií
- nácvik práce s informačními fondy
- nácvik techniky hodnotícího myšlení (posuzování, hodnocení řešení)
- nácvik speciálních aspektů tvorby
- střídání teoretických problémů s problémy z praxe a ze života
- rozvoj samostatného myšlení (divergentního)
- nácvik pozorování

Nelze nezmínit velmi důležitou metodu, která se používá k rozvíjení tvořivé činnosti, **hru**. Hra silně motivuje, procvičuje schopnosti a dovednosti, přináší radost a stává se relaxačním prostředkem. Vhodných her je velká řada. Vznikají neustále nové hry, které podporují tvorbu asociací, pružnost myšlení, kombinační schopnosti. Hra s pojmy, se slovy, představami, barvami, tvary, je důležitou součástí kreativního procesu, její prvky by se měly objevovat ve všech výchovně-vzdělávacích aktivitách.

4. 2. 1. 1 Hra

„Hra je jednou ze základních lidských činností, jejímž smysl tkví v ní samotné, tj. není účelově zaměřena k dosažení dalších cílů. Doménou hry je dětství, ve hře se uplatňuje zvědavost dítěte, touha zkoumat, experimentovat, zacházet s předměty. Hra rozvíjí psychologické funkce, schopnosti a dovednosti“. (Velký slovník naučný, 1999, s. 553)

Hra je v předškolním věku velmi důležitou a hlavní činností. Hrou dětí předškolního věku se zabývá v odborné literatuře hodně odborníků, nejčastěji narazíme na práce doc. PhDr. Evy Opravilové. V této části využívám postřehy a znalosti z její knihy „Zima v mateřské škole“.

Dítě má potřebu účasti na životě dospělých, hra mu pomáhá zmocnit se světa, porozumět mu, pochopit ho. Odráží jeho stupeň fyzického a psychického rozvoje, naznačuje procesy zrání nervových struktur i vlivy sociálního prostředí, které na něho působí. Hra může poměrně dobře ukázat i jak je dítě tvořivé. Jestliže budeme hru dítěte sledovat dostatečně, prozradí nám, jaká je jeho pozornost, do jaké míry se umí soustředit, jak dovede samostatně využít vlastní zkušenosti, zda je nápaditý a tvořivý, jak pohotově reaguje na pravidla a pokyny. Hra ukáže i jak rychle se dítě umí rozhodnout a předvídat důsledky svého rozhodnutí, jestli dovede hodnotit své chyby a poučit se z nich.

Spontánnost, samoučelnost, symboličnost, fantastičnost, zdánlivá bezcílnost jsou důkazem, že dítě své reálné zážitky dovede volně kombinovat a podle svých zkušeností přetvářet tak, aby tvořily most mezi jeho představou a chtěním a mezi realitou. Tvořivost ve hře může být ovlivněna i kvalitou materiálu a sociálního prostředí. Učitelka dětem předkládá dostatek různého materiálu, pomůcek, aby mělo dítě možnost si vybrat. Do hry se jako významný sociální vliv prostředí promítá i způsob života rodiny. Záleží na učitelce, jak dovede vytvářet příležitosti k rozmanitým činnostem, vybírá hračky a materiál a registruje, zda se opravdu stávají výzvou ke hře. Protože u dětí převládá spontánní volná hra, je velmi důležité tyto podmínky rozvíjet. Pokud možno do volné hry dětí nezasahujeme, většinou tím narušíme celou hru. Můžeme samozřejmě některým dětem, které si samy ještě neumí vhodně zvolit hru, nebo mají ten den problém se započetím hry, pomoci. Pomůžeme mu vybrat a připravit smysluplné předměty a dítě většinou již samo hru započne. Obsahové zaměření hry můžeme ovlivnit nabídkou předmětů s nejrůznějšími kvalitami a děti vyzveme, aby svou hru doprovodily slovním vyjádřením (s čím si hrají, jaké to je). Hra získá na kvalitě vytvářením vlastních doplňků a symbolů.

Za nejdůležitější pro klidnou a tvořivou dětskou hru je lidský faktor. Učitelka musí pochopit, že pro herní partnerství s dětmi je nezbytné její spontánní, uvolněné jednání a přístupná radostná nálada. Učitelka se musí vyhnout formalismu, necitlivému ovládání bez řeči a vysvětlování, které vzniká z nedostatku času, trpělivosti a pochopení a manipulování s dítětem.

Každé herní zaměstnání by mělo být pro dítě příležitostí k tomu, aby navázalo na vlastní zážitek, vyjádřilo svou představu, přání. Dítě musí mít možnost zpracovat úkol po svém a právě to, co si vybere a jak to uspořádá, jeho zkušenosti, zájmy, vidění světa, nám prozradí jak je dítě tvořivé. Nevadí, když se dítě splete, protože chybou se učí, ovšem hlavně tak, že na chybu dítě přijde samo, dovede ji vysvětlit a napravit. I chybné řešení nám napoví, co dítě ví, co si představuje, co si myslí.

V mladším školním věku děti ovlivní nástup do školy, dochází k útlumu jejich tvořivé aktivity, což se projeví i v tvořivé hře. Postupně mizí volná hra a je nahrazena hrou s pravidly. Z hry mizí spontaneita. Hra s pravidly děti svazuje, není velká možnost k vlastní realizaci. Do hry jsou přinášeny nové prvky – soupeření, spolupráce. Z hlediska vztahu tvořivé aktivity a organizované hry si zasluhují pozornost hry, kdy si pravidla vytvářejí děti samy. Děti touží hry obměňovat, obohacovat, inovovat. Na rozdíl od dětí předškolního věku umožňuje hra s pravidly přímou účast dospělých. Spoluúčast může ovlivnit průběh hry. Dospělí mohou pomoci v rozdělování rolí, navrhnout strategii hry, vytvářet kolektivního ducha.

Ze hry dětí poznáme, jak dovede být dítě důsledné při realizaci svých záměrů, jak snáší neúspěch a nezdar, jak se dovede vyjadřovat – slovem, gestem, pohybem, kresbou. Hra dětí obsahuje vždy nějaké tvořivé prvky, záleží jen na dítěti, kolik a jaké zvolí. Rozdíly mezi dětmi jsou velké a je na nás, abychom se snažili svým přístupem a vhodně zvolenými pomůckami a metodami rozvíjet u dětí jejich tvořivost.

4. 2. 1. 2 Metody dramatické výchovy

Tvořivá dramatika je vhodná metoda pro rozvíjení tvořivosti dětí předškolního i mladšího školního věku, klade důraz na účast, ne na produkt. Umožňuje prožitek, který nenásilně rozvíjí tvořivost.

Tvořivá dramatika nabízí mnoho prostředků a postupů. Jejím základním principem je dramatická hra a improvizace. Děti v mateřské škole navozují hrou sociální role, vztahy a situace, s kterými se setkávají během svého života.

Metody dramatické výchovy:

1. Hry, cvičení a techniky (hry pohybové, smyslové, kognitivní, tvořivé, sociální, osobnostní)
2. Hra v roli (simulace, alternace, charakterizace)
3. Improvizace
4. Strukturované drama
5. Dramatizace
6. Projekt, tématický celek (blok)

Tvořivá dramatika by určitě měla být zařazována do činností jak v mateřské škole, tak i ve škole základní. Děti se učí řešit pomocí vhodně zvolených metod rozmanité, problematické situace, hledají správné postupy, přijímají různé sociální role, musí jednat rychle, nepřípraveně a přesto promyšleně. Základní metodou dramatické výchovy v mateřské škole by měla být hra. Optimální by bylo, kdyby děti vnímaly všechny metody a techniky dramatické hry jako hru.

Učitelka musí dětem poskytnout dostatečný prostor k rozvíjení individuálních schopností každého dítěte, pomoci mu odstranit zábrany, ostych, podpořit je ve vyjadřování svých názorů, nápadů, učit děti diskutovat při každé činnosti, přemýšlet nad ní. Tvořivá dramatika nám dává velký prostor pro rozvíjení tvořivosti, záleží jen na každém učiteli, jak často a kde ji bude zařazovat. V mateřské škole je dostatečně využívána, ale bohužel v základní škole je poměrně opomíjena a jsou upřednostňovány jiné vyučovací předměty a metody.

4. 2. 1. 3 Metodická doporučení na zvýšení tvořivosti dětí

Jak již víme, každý jedinec má předpoklady být tvořivý. S určitými předpoklady se narodí, ale my máme mnoho možností, jak dítěti pomoci v rozvíjení jeho tvořivosti. Následující doporučení jsou jen zlomkem, ale dítěti určitě pomohou.

Metodická doporučení (Zelina, Zelinová, 1990) :

- používat pestrý, obrazotvorný jazyk, číst dostatek odlišných textů, zastavovat se při čtení, ptát se dětí na jejich pocity, myšlenky, nápady, podporovat děti k dokončení příběhu podle jejich fantazie, vést je k hodnocení četby
- posilovat produktivnost dětí, když projeví zájem o vymýšlení, četbu, psaní, nezdůrazňovat přesnost a úhlednost

- učit děti vnímat okolní svět, přírodu, zvířata, lidi, popisovat své pocity, myšlenky, nebát se dát je najevo
- povídat si s dětmi o jejich zkušenostech
- učit děti nalézat na každou položenou otázku co nejvíce odpovědí, řešení
- dávat k dispozici dětem pestrou a dostupnou nabídku knih, časopisů, encyklopedií odpovídající jejich věku
- často používat fráze („co by se stalo kdyby..., představte si, že...“)
- poskytovat dostatek hudebních, dramatických, pracovních, výtvarných, pohybových činností
- často do činností zařazovat vycházky, výlety a pozorovat prostředí kolem sebe
- nacházet a využívat problémy na ulici, v obchodě, u lékaře, na výletě, v dopravním provozu, ve škole
- poskytovat dětem prostor pro plánování, projektování
- vybírat a zaujmout děti hrami, které jsou komplikované, tvořivé
- dát dětem možnost zvolit si samy cíl a jeho obtížnost
- zavést skříňku nápadů a využívat nápady dětí v praxi
- dávat dětem k dispozici dostatečně různorodý a pestrý výběr hraček, pomůcek
- nebát se dětem předložit i zcela obyčejné předměty a materiály
- naslouchat dětem
- vcítit se do života druhých
- předem nezrazovat dítě od činnosti, pokud se mu něco nepovede nikdy ho nekritizovat a vysmívat se mu
- podporovat a rozvíjet volnou i řízenou činností fantazii, představivost dítěte
- často obměňovat svůj repertoár činností
- učit dítě vnímat krásu kolem sebe, poznávat rozdíly mezi krásou a kýčem, nacházet jeho hranice (ilustrace knih, obrazy, divadlo, příroda, hračky)
- nebát se odklonit od tématu, který máme předem připravený, pokud děti přijdou s jiným nápadem, tématem

Metodická doporučení na zvýšení tvořivosti podle věku (Hlavsa, 1986. s. 36)

I. 0 – 18 měsíců

- dbát na základní potřeby a režim dítěte
- rozvíjet pohybové dovednosti

- komunikovat s dítětem od narození
- nenavozovat úzkosti
- cvičit dosahování cílů s překážkami
- napodobováním trénovat změny chování
- neomezovat
- stimulovat přirozené pátrací aktivity

II. 18 měsíců – 3 roky

- vlastními činnostmi a chováním dávat dítěti dostatek materiálu k napodobování
- podporovat napodobování
- účastnit se volné hry dítěte jen pokud potřebuje partnera
- porozumět hře na „jako“ nebo „jako s něčím“ (rozvíjet fantazii ve hře)
- dbát zároveň na chápání hranice reality mimo hru (uznávat imaginární bytost a také si s ní hrát)

III. 3 – 6 let

- podporovat volno uhru
- nezasahovat dětem do hry
- nechat dostatek času a místa na hru
- nesnažit se ho zaměstnávat jinými činnostmi
- nepřerušovat hru, nechat ji dohrát
- nekritizovat hru
- poskytovat všestranné podněty
- podporovat rozvoj představivosti a fantazie spolu s rozvíjením rozlišovací schopností mezi fantazií a realitou
- cvičit bohatství a hybnost představ

IV. 7 – 10 let

- neprodlužovat uměle období stagnace kreativity přehnaným důrazem na význam „správných odpovědí“
- usnadnit adaptaci na školní situace problémovým učením
- podporovat záliby obstaráváním prostředků a vytvořením dalších podmínek
- učit děti hrát s pravidly

V. od 11 let

- začleňovat děti do organizace práce, dávat jim pověření
- cvičit dovednosti při řízení nebo účasti na společenských událostech
- zkoušet rychlé vpravení se do situace, improvizovat

- pokračovat v samostatném řešení problémů „interdisciplinárního charakteru“ formou hry a v problémovém učení
- poskytnout možnost volného pohybu a pobytu venku
- pomoci dítěti se orientovat se v sobě
- podporovat samostatnou tvorbu
- oceňovat všechny odpovědi, brát v úvahu úsudek, kritiku, alternativní řešení
- mít právo na omyl

Metodická doporučení na vytvoření tvořivého prostředí (Zelina Zelinová, 1990) :

- zabezpečit tvořivou psychickou atmosféru ve skupině, bez nadměrného soutěžení, napětí, citového ohrožení, aby dítě nemělo strach říci si o cokoli
 - věnovat pozornost každému dítěti, vyslovit mu důvěru, pozitivní očekávání
 - trvat na tom, aby každé dítě vyslovilo vlastní názor na věc, nebálo se promluvit o svých pocitech, názorech
 - vytvořit atmosféru volnosti, hry
 - klást důraz na sbírání informací, na jejich hodnocení a použití
 - neklást příliš důraz na ticho a pořádek, oboje tlumí rozvoj tvořivosti
 - přijímat názor a otázky s respektem, dát jim najevo, že mají svou hodnotu
 - konfrontovat děti s realitou, ale současně rozvíjet jejich fantazii
 - neklást důraz na správnou odpověď, každá může mít více možností, ne vždy je ta naše správná pro každého
 - snažit se vytvářet atmosféru , kde se klade důraz na prosociální chování
 - brát dítě jako partnera
 - učit děti pracovat ve skupinkách, kde každý má nějaký úkol a může říci svůj názor
- Celkovým doporučením pro nás všechny je, že samostatnost a tvořivá činnost vyžaduje pohodu, důvěru, odstranění napětí a také dostatek času pro přemýšlení a prožívání.

5. Současné vnější podmínky pro rozvoj tvořivosti dětí

V současné době se problematika tvořivosti dětí nově aktualizuje. Je spjata s měnící se životní situací dospělých i dětí. Měli bychom si položit otázku, do jaké míry si tyto změny uvědomujeme, zda domýšlíme jejich důsledky pro rozvíjení tvořivosti dětí. Naše moderní doba přináší mnoho informací dětem o světě kolem nás, děti získávají mnoho podnětů, které mohou podporovat rozvíjení tvořivosti, ale na straně druhé se jim omezuje vnější svět, ve kterém se děti mohou spontánně pohybovat. To ochuzuje jejich bezprostřední přímé životní zkušenosti. Je důležité, abychom si uvědomili, kdo a jak ovlivňuje v dnešní době tvořivost dětí. Z poznatků, které získáme, jsme si vytvořili plán, který nám pomůže děti celkově rozvíjet a nepřetěžovat je. Napomohou nám k tomu i předchozí metodická doporučení a následující informace.

5.1. Rodina a rodinné prostředí

Rodina jako přirozené prostředí má největší vliv na rozvoj celé osobnosti jedince. Její výchovná role je nezastupitelná a je primární sociální skupinou v procesu socializace dítěte.

Rodinné prostředí je považováno za jeden z nejzákladnějších předpokladů pro rozvoj tvořivosti dítěte. Z rodinného prostředí dítě přejímá to, co mu bylo připraveno rodiči. V příznivém prostředí dítě prožívá pocity přátelství, lásky, bezpečí, sympatie. Bohužel, vlivem mnoha faktorů, došlo v posledních letech ke změnám, celkově můžeme říci k horším. Negativní dopad na dítě má častý rozpad rodiny, dítě vyrůstá v neúplné rodině, což se projevuje v celkovém rozvoji dítěte, tedy i v tvořivosti. Změny nastaly i v materiální úrovni rodiny, vznikají velké rozdíly mezi dětmi. Nadprůměrná úroveň rodiny má spíše negativní důsledky. Dalším negativním faktorem může být vytíženost rodičů, rodiče dávají přednost kariéře, výchova a rozvoj dětí jde do pozadí. Vztahy rodičů a dětí jsou určitě méně citové. Rodiče dnes kladou důraz na samostatnost dětí, tento důraz vyplývá z nedostatku času. Děti si samy hledají vhodnou náplň svého času, která ale není vždy správná, což vyplývá z jejich nezralosti a nedostatku zkušeností. Změny, které souvisí s dobou, mají i kladný vliv na tvořivost dítěte. Rodiče mohou s dětmi navštěvovat divadla, galerie, výstavy, zájmové kroužky, kde mohou i společně tvořit.

Podle Beana (1995, s. 20) je rozvíjení tvořivosti jednou z nejlepších a nejdůležitějších věcí, které mohou rodiče pro své děti udělat. Vlastní tvořivost je totiž studnicí, z níž člověk bude moci celý život čerpat uspokojení a útěchu.

Rodiče působí na své dítě nepřímo, prostřednictvím podmínek rodinného prostředí, a jednak přímo, způsoby bezprostředně ovlivňující dítě. K základním prostředkům vhodné rodinné výchovy dítěte patří osobní příklad a autorita rodičů, denní řád života dítěte v rodině a aktivity dítěte podněcované rodinou, zejména dětská hra. Jestliže rodiče tyto základní prostředky využívají ve své výchově, dítě se bude vyvíjet všestranně, tedy i tvořivě.

Tvořivost dítěte má šanci se rozvíjet ve spolupráci s rodiči jestliže (Einonová, 2002, s. 13):

- děti jsou podporovány ve svobodném vyjadřování svých pocitů a názorů
- děti jsou povzbuzovány, aby svobodně posuzovaly myšlenky a volně s nimi zacházely
- děti jsou rodiči vedeny k originalitě, vybízí je, aby zvažovaly u každého problému vždy více řešení
- děti mají pevnou kázeň, ne však tvrdou, dítě musí mít jasné hranice
- rodiče svému dítěti věří
- rodiče akceptují či tolerují tvořivé nápady svých dětí
- rodiče nesnižují dosažený výsledek
- rodiče podporují své dítě
- rodiče mají důvěru ve schopnosti svého dítěte, nikdy ho neodrazují
- rodiče přivádějí dítě k identifikaci, ale také k řešení problémů
- rodiče umožňují svému dítěti dostatek příležitostí k tvořivým činnostem
- rodiče jsou sami tvořiví, děti je napodobují
- umožňují dítěti kontakt s tvořivými osobnostmi prostřednictvím televize, rozhovorů, knih
- podporují hry založené na fantazii a imaginaci
- dítěti představují literaturu, výtvarné umění, hudbu, tanec a další aktivity
- rozvíjejí zájmy dítěte, podporují jeho koníčky
- vedou dítě k samostatnosti a iniciativě
- dítě nepřetěžují, nevnučují mu své vlastní ambice
- učí dítě hospodařit se svým volným časem
- dopřejí dítěti volný čas, snění, hraní a dělání zdánlivě neužitečných věcí

Důležitým momentem v rozvoji tvořivosti je podpora a rozvíjení sebedůvěry dítěte. Děti se značnou sebedůvěrou vyrůstají u rodičů, kteří mají vysokou míru sebedůvěry a sebevědomí. Tyto děti mají dobrou a pevnou vazbu na své rodiče a bývají spravedlivě a důsledně vedeny.

Rodiče a posilování sebedůvěry:

- mít rád své dítě pro ně samé, ne pro to, co umí
- vybírat činnosti, které jej posouvají dopředu
- dávat najevo radost z jeho výsledku, i když není úspěšný
- stavit dítě před výzvy, které zvládne
- nezveličovat úspěch
- pochvala dítěte

V neposlední řadě také záleží jaký výchovný styl rodina volí. Výchovný styl je součástí životního stylu, který je relativně stabilní charakteristikou rodiny a souvisí s řadou spolupůsobících momentů

- sociokulturní podmínky a výchovné tradice
- vlastnosti rodičů a jejich vzájemný vztah a osobní problémy
- vlastnosti, zkušenosti a projevy vychovávaných dětí

Pro tvořivost dítěte je nejvhodnější výchova přátelská a demokratická. V rodině panuje přátelské ovzduší, otevřená atmosféra, důvěra, tolerance a respekt, každý může vyjádřit svůj vlastní názor. Dítě se v tomto prostředí cítí bezpečně, cítí podporu rodičů a lépe může rozvíjet svou osobnost a tedy i tvořivost.

5. 2. Instituce – škola, zájmové kroužky

Školy hrají v celkovém rozvoji osobnosti člověka velkou roli. Většina škol zařadila do svých programů aktivity zaměřené k rozvoji tvořivého vyjadřování dětí a to jak školy klasické, tak i moderní alternativní školy s otevřeným vyučováním, s volnou architekturou, bez ročníků, s alternativním programem.

Důraz se klade především na **hodnotový systém**, který se má stát pevnou orientací ve výchově. Hodnotové zakotvení člověka již podpořila v minulosti humanistická psychologie. Její představitelé A. H. Maslow, C. R. Rogers a jiní, považují tvořivost za specifický znak lidské osobnosti, kterým je každý člověk v různé míře a v různé oblasti obdařen a který je nutno podporovat, aby se každý jedinec mohl plně sebeaktualizovat a seberealizovat. Je třeba hledat cesty, jak na tento cíl v daných podmínkách děti

nasměrovat. Jde o úkol náročný, jak po stránce teoretické, tak praktické. V souladu musí být všechny složky, které na dítě působí. Je nutné zvýraznit pedagogický přístup ke kreativnímu procesu. Aktivita, samostatnost a tvořivost dětí jsou propojeny mnohostrannými vazbami, které mají vzestupný charakter od aktivity k tvořivosti. Aktivita sama o sobě nemůže být cílem výchovné práce, protože je jejím nezbytným předpokladem, promítá se až do konkrétních výsledků žákovy aktivity, do jeho výkonů. Samostatnost vyrůstá z uvědomělé aktivity a nabývá na cizím vedení. Náročnost na samostatnou práci postupně roste. Tvořivost se ve výchovné práci škol objevuje ještě poměrně vzácně, to však neznámá, že by chyběla, pouze je nevýrazná, skrytá v žákových nápadech, otázkách apod.

Tvořivý výkon vyžaduje člověka otevřeného světu, realitě, aby k faktům a jevům přistupoval bez předsudků a subjektivní zaujatosti, aby byl schopen svou zkušenost a své vědění obohacovat z různých oborů lidské činnosti. Toto zázemí informací mu dovoluje vytvářet si síť asociací, nacházení nových originálních řešení úkolů.

Ve většině základních škol se bohužel neustále pracuje tradičním způsobem, tj. převládá **hromadná výuka**, kde dominuje výklad učitele. Starší učitelé často nejsou ochotni změnit své návyky přístupu k žákům. Nepříznivým faktorem pro rozvoj samostatnosti a tvořivosti dětí je diktování učiva učitelem do sešitů žáků, ačkoliv jsou k dispozici učebnice. Často se stává, že doslovná reprodukce učiva je kladně hodnocena učitelem a samostatné myšlení a originalita se oceňuje málo.

Podstatným faktorem je také **klima školy, třídy**. Klima v českých školách podle výzkumů je z pohledu žáka celkem vyhovující. Podle hodnocení klimatu třídy žáky se liší od hodnocení učitelů, ale v představách optimálního klimatu třídy se obě strany shodují. (J. Průcha, 1997)

Dalším důležitým faktorem pro rozvoj tvořivosti je **nabídka učebnic**. Bohužel i používané učebnice ve školách ne vždy vyhovují požadavkům tvořivosti. Obsahují méně divergentních úloh ve srovnání s konvergentními a paměťovými. Výběr a zpracování učiva, struktura, obrazová část, volba vhodných cvičení a kontrolních otázek, zařazení metodických pokynů by měly žáka podněcovat k samostatné práci a uvádět ho do problémových situací a současně mu poskytovat prostor pro vlastní aktivní hledání, přemýšlení a zkoumání.

Do faktorů, které ovlivňují kreativitu dítěte ve škole, patří především **pedagog**. Učitel má vést k tvořivé činnosti všechny své žáky, zajistit jim dostatečnou zásobu podnětů. Je třeba v dětech vzbuzovat jeho iniciativu, aktivitu, prohlubovat jeho

samostatnost. Prvořadou podmínkou je poznat jejich individuální předpoklady. Ne každý jedinec je dostatečně tvořivý, ale dobrým vedením, vhodnou motivací, dobře zvolenými metodami a prostředky můžeme dovést každé dítě k tvořivosti, i když na jiné úrovni. Pedagog vytváří také tvořivou atmosféru ve třídě, zájmovém kroužku, ve školní družině.

Znaky tvořivé atmosféry:

- oceňuje myšlení, tvoření, hledání, experimentování, alternativy
- umožňuje volnost myšlení, soustředění se na zlepšování
- podporuje sebevědomí a sebehodnocení
- stimuluje originalitu, nové myšlenky, přístupy
- podporuje a vyžaduje spontánnost, aktivitu, iniciativu
- zdůrazňuje vstřícnost k jiným, spolupráci, kritiku
- vyžaduje účast všech členů skupiny na rozhodování a tvorbě budoucnosti
- vyžaduje spoluúčast na hodnocení práce, lidí, vztahů
- podporuje pozitivní orientaci na práci, optimismus, víru ve vlastní sílu

Netvořivá atmosféra ve škole se projevuje přílišným soustředěním na vědomosti a memorování, hodnocení známkami, zdůrazňuje se autorita učitele, pořádek, disciplína, kontrola.

Tvořivá atmosféra klade důraz na hledání, učení, sebehodnocení, zdůrazňuje víru v síly a aktivitu žáka. Jeho samostatnost, pořádek a disciplína se podřizují tvořivé práci, ne naopak.

Pedagog podporující tvořivost:

- soustřeďuje se na učení, učí, jak se učit
- pomáhá dětem při učení být aktivní, učí je hledat a využívat informace
- podporuje aktivitu dítěte a jeho zodpovědnost, zkoumá jeho motivaci
- soustřeďuje se na tvořivý proces řešení životních problémů s mnohými možnostmi řešení
- očekává, že se dítě naučí experimentovat, objevovat, vyšetřovat, klást otázky, řešit problémy
- vystupuje jako poradce a organizátor
- předkládá materiál založený na potřebách a zájmech dítěte
- vyžaduje od dětí, aby hodnotily činnost, učení
- soustředí se na pomoc žákům, dítěti, na spolupráci při řešení a hledání
- dává přednost skupinové diskusi, hledání

- pracuje na tvořivé komunikaci
- pomáhá dítěti zkoumat možnosti
- podporuje myšlení, nápady, kritiku
- podporuje neformálnost a spontánnost
- utváří klima otevřenosti, důvěry, soustředění na práci
- odstraňuje autoritativní a výkladový způsob podávání nové látky žákům
- používá aktivizující metody
- vede žáky k vyslovování vlastních názorů a nápadů
- reaguje na všechny názory a nápady tvůrčím způsobem
- nezesměšňuje neobvyklé nápady žáků
- povzbuzuje divergentní myšlení dítěte

Učitel by měl znát problematiku tvořivosti, její psychologické základy a činitele, podněcující její rozvoj. Na základě těchto činitelů může využívat a účinně usměrňovat vývoj a proces tvořivého řešení úloh a problémů žáky. Poznání psychologických zákonitostí tvořivého procesu mu pomáhá vést žáky k tvořivosti a zároveň rozvíjet i tvořivost vlastní.

V mateřské škole došlo k velkým změnám, které se projevily určitě pozitivně. Došlo k odstranění direktivní výchovy a vzdělávání, v dnešní mateřské škole panuje partnerství, tolerance, důvěra. Do vzdělávací soustavy se zavedl nový systém kurikulárních dokumentů pro výchovu a vzdělávání dětí. Vznikl Rámcový vzdělávací program, který vymezuje závazné rámce vzdělávání pro jednotlivé etapy. Každá škola si sama vytvoří Školní vzdělávací program a podle něj uskutečňuje a splňuje své cíle, záměry. Již cíle a úkoly předškolního vzdělávání naznačují, že nám jde o rozvoj celé osobnosti dítěte s ohledem na jeho vývoj, fyziologické, kognitivní, sociální a emocionální potřeby. V mateřské škole je důsledně dbáno na individuální potřeby a možnosti jednotlivých dětí, vzhledem k tomu je nutné uplatňovat vhodné metody a formy práce s dětmi. Vhodné metody v předškolním věku jsou **prožitkové a kooperativní učení hrou a činnostmi** dětí, které jsou založeny na přímých zážitcích dítěte, potřebě objevovat, podněcovat radost, zájem poznávat nové, získávat zkušenosti, ovládat další dovednosti. Je nutné využívat myšlenky dětí, spontánní nápady, poskytovat dostatek prostoru pro spontánní aktivity, vlastní plány. Učební aktivity by měly probíhat především formou hry. V dostatečné míře je uplatňováno **situační učení** založené na vytváření a využívání situací, které poskytují praktické ukázky životních souvislostí. Již toto naznačuje, že se u dětí předškolního věku počítá s rozvojem

tvořivosti ve všech činnostech, ať už volných nebo řízených, s kterými se dítě setká během dne. Jestliže nahlédneme do obsahu rámcového programu, najdeme zde dostatek výstupů, které nám naznačují, ve kterých oblastech se projevuje tvořivost dítěte, kde ji lze rozvíjet a jakou činností. Záleží již jen na každém pedagogovi, jakým způsobem, pomocí jakých činností bude u dětí tvořivost rozvíjet, aby tyto kompetence naplnil.

Volný čas- zájmové kroužky Zájmové aktivity ve formě kroužků, oddílů, souborů, klubů jsou vhodné pro rozvíjení tvořivosti dětí. Děti se zde sdružují dobrovolně na základě svého zaměření, u dětí z mateřských škol většinou rozhodují rodiče, ale s dětmi o tom diskutují, přihlížejí k jejich názoru. U tvořivých jedinců nastává období, kdy chtějí trávit většinu času o samotě. Aktivity ve volném čase omezují na zájmovou činnost, při níž jsou plně zaujati realizací svých nápadů. Jestliže chceme vést děti k tvořivosti, je vhodné organizačně upravit podmínky tak, aby se mohly zabývat činnostmi, které vyústí v osobní uspokojení než ve společenské uznání. Dětem nabízí kroužky možnost realizace v oboru, který se mu líbí, nebo který ovládá. Nabízíme dětem rozmanitý a vhodný materiál, lehce dostupný pro tvořivou práci. Pedagogové pracující s dětmi ve volném čase mohou snadno vytvářet podmínky pro otevřené a svobodné vyjadřování pocitů jedince. Tvořivost je hluboce osobní, proto je vhodné věnovat pozornost vnitřnímu cítění. Dítě zde nemusí mít strach z hodnocení své práce, nezáleží na výsledku, ale na prožitku.

5.3. Média

Působení televize a elektronických médií, které se stávají standardním vybavením světa dětí, je z hlediska vytváření podmínek pro podporování tvořivosti rozporné. Televize rozšiřuje určité zkušenosti dětí a míru jejich informovanosti o nejrůznějších životních oblastech. Znalosti dětí se díky jí skutečně rozvíjejí. Mnozí pedagogové upozorňují na možné problematické jednostrannosti, děti se stávají diváky toho, co jim předkládá kulturní průmysl. Hovoří se o dominanci obrazného nad pojmovým. Hrozí tendence redukovat skutečné vědění na pouhé informace, zjednodušovat myšlenky, počítačově redukovat významy na bipolární tvrzení, neuvědomovat si plně realitu, kterou vyjadřuje obrazovka, kde je vše jednoduché. Pro dítě a mladého člověka je velmi obtížné orientovat se, nepodlehnout situační atraktivitě, nesklouznout do něčeho málo náročného, vnějšně lákavého, mít představu o vlastních přáních, najít samostatně centrální zájem, dospět k vlastní syntéze a uplatňovat schopnost individuálně si vybírat

na základě vlastního hodnocení. Televize vede, zvláště když dítě u ní setrvává dlouhou dobu, k převažujícím receptivním postojům, k pohodlnému sledování obrazů, které nahrazují skutečný svět. Nepůsobí zde funkce názornosti. Dítě se spokojuje prostým sledováním toho, co se předkládá. To zpovrchňuje rovinu estetickou, poznávací, hodnotově orientační, morální. Masová kultura televize často proniká do volného času dětí, kdy dítě nemá s kým komunikovat, nemá možnost zabývat se jinou smysluplnou činností. Televize může přinášet i určité podněty pro rozvoj tvořivosti, ale tato aktivita je v určitém smyslu omezena.

Do této oblasti spadá také tisk, internet, počítač, knihy. Vše co dítěti je nabízeno, dítě přijímá. Neumí se ještě rozhodnout pro kvalitní výběr, není dostatečně vyzrálé. Velmi rychle podléhá konzumní společnosti. Pokud dítě neusměřňujeme a nenabízíme kvalitní informace, dítě se správně nerozvíjí, tedy ani jeho tvořivost.

Do mateřských a základních škol se proto zavádí mediální výchova, s jejíž pomocí můžeme děti lépe chránit před negativními vlivy médií. Mediální výchova má přispět k pozitivnímu využívání médií, ke kritickému a zároveň k minimálnímu mediálnímu konzumu.

Součástí úsilí o rozvíjení tvořivosti je, aby dítě bylo rezistenční vůči konformním vlivům, aby se sám učil volit a hodnotit podle vlastní hodnotové orientace. Hledání vlastní identity vyžaduje jistou odvahu a určitou zralost.

Praktická část

Ve své práci jsem využila dvě metody – pozorování a dotazník. Pomocí pozorování jsem chtěla zjistit, jak zvolené metody, prostředky, formy a organizace používané při všech činnostech v mateřské škole a ve vyučovací hodině v základní škole, podporují tvořivost dětí. Dotazníkem bych chtěla zjistit názory a pohledy pedagogů z obou stupňů škol na tvořivost a její rozvoj. Výzkumná šetření jsem uskutečnila během jednoho roku, chtěla jsem, aby se v práci pedagoga promítla i roční období.

Navštívila jsem čtyři základní vesnické školy, které mají přibližně stejné podmínky vzdělávání – počet tříd, pedagogů, žáků, charakter budovy. Školy jsou sloučeny s mateřskou školou, tvoří jeden subjekt. Snažila jsem se sledovat tvořivost dětí v různých vyučovacích předmětech. Pedagogové dopředu neznali cíl mého pozorování, chtěla jsem, aby vše probíhalo co možná nejpřirozeněji.

Za stejných podmínek probíhala pozorování v mateřských školách. Uskutečnila se ve čtyřech mateřských školách (tři vesnické, jedna městská), podmínky pro svou práci měly paní učitelky stejné.

Každé pozorování jsem se snažila ohodnotit z hlediska podpory rozvoje tvořivosti dětí. Použila jsem bodovou stupnici v rozmezí 0 – 10 bodů. Nejmenší tvořivost je označena bodem 0, maximální bodem 10.

6. Vyučovací hodina

6. 1. Český jazyk

1. pozorování :

počet dětí – 9 (2. ročník)

organizace – práce v lavicích , sed na koberci v kruhu, pohyb u lavice

pomůcky – kartičky se slovy, nakreslený strom na tabuli, učebnice, sešity

forma – hromadná , individuální

prostředí – třída vybavena didaktickým materiálem, málo dětských výrobků (výkresy, vlastnoručně vyrobené pomůcky), nový i starý nábytek, barevné stěny, koberec

metody – slovní (vysvětlování, práce s textem, písemný projev)

praktické (práce se slovy, pohyb s říkadlem)

didaktická hra

hra (pohybová)

projevy tvořivosti: odpovědi na otázky (více správných odpovědí), hledání významů slov (více možností), samostatná práce (typují zadání)

Děti mají možnost vést diskusi s paní učitelkou, vhodné jsou změny v organizaci práce. Velmi oceňuji snahu paní učitelky zpestřit dětem hodinu i jinou činností, kterou vhodně propojila s ostatními. Více bych použila metodu praktickou, např. výroba pomůcek dětmi.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 5

2. pozorování :

počet dětí – 15 (2. a 4. ročník)

organizace – práce v lavicích, sed na koberci

pomůcky- obrázky, pracovní listy

forma – hromadná, skupinová, individuální

prostředí – třída vybavena novým nábytkem, barevné stěny sladěny s nábytkem, dostatek výtvarných prací, didaktický materiál, koberec

metody – slovní (vysvětlování, rozhovor)

písemný projev (individuální, skupinový)

názorné (instruktáž)

samostatná práce

projevy tvořivosti: samostatnost při práci, využití poznatků v další hodině, rozvíjení estetického cítění (pracovní listy samostatně připravené)

Již v úvodu hodiny byla podporována u dětí tvořivost, možnost vyjádřit své prožitky z prázdnin a podělit se o ně s ostatními. Pomůcky zhotovené paní učitelkou byly vkusné, rozvíjely i stránku estetickou, děti měly možnost výběru. Celkově hodina byla dobře vedena, učitelka děti respektuje, podporuje, dokáže vyslechnout a přijmout jejich nápady a společně řešit situace.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 8

3. pozorování :

počet dětí – 10 (1. a 2. ročník)

organizace – práce v lavicích, u tabule

pomůcky – učebnice, vystřižená písmena, sešity

forma – hromadná, individuální

prostředí – třída vybavena starým nábytkem, didaktický materiál (příliš mnoho), klavír, koberec, výtvarné práce dětí

metody – slovní (rozhovor, zpěv, vysvětlování, práce s textem)

písemný projev (individuální, hromadný)

názorné (instruktáž, tvorba slov)

samostatná práce

projevy tvořivosti: zpěv písně (výběr dětí), samostatnost dětí při práci, možnost volby vymyšlení vět na daná slova, výběr kresby)

V úvodu hodiny byla zařazena píseň, jejíž výběr ponechala učitelka na dětech. Podporována spolupráce a dohoda u dětí, učí se přijmout názor druhých a respektovat ho. Ve třídě bylo k dispozici piáno, které bohužel učitelka nevyužila. Vhodný byl rozhovor s dětmi o karnevalu, kde děti měly možnost vyjádřit své pocity, dojmy, které v nich ještě přetrvávaly. Při skládání slov mohla učitelka dát větší volnost, výběr slov ponechat na dětech. Často přesné instrukce.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 4

6. 2. Anglický jazyk

1. pozorování :

počet dětí – 9 (2. ročník)

organizace – práce v lavicích, u tabule, na koberci

pomůcky – pexeso, dvojice obrázků, test

forma – hromadná

prostředí – třída vybavena novým i starým nábytkem, příliš didaktického materiálu, zkombinováno mnoho barev, koberec (dostatečně využíván)

metody – slovní (vysvětlování)

písemný projev (test)

didaktická hra (pexeso, hledání dvojic, předložky)

inscenační (pantomima, dvojice zvířat)

hra (pantomima, pohybová)

projevy tvořivosti: aktivita dětí, využití her, možnost volby (barvy a předměty), volba

pomůcek – vlastní, prožitkové učení

Hodina byla plná her, děti měly možnost vše se učit prožitkem, bylo znát, že je činnost baví. Dán dostatek prostoru dětem pro realizaci svých nápadů. Metody použité v činnostech a pomůcky vlastní tvorby byly vhodně zvoleny k rozvíjení tvořivosti dětí.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 9

2. pozorování :

počet dětí – 7 (2. ročník)

organizace – práce u stolečků

pomůcky – tabule, obrázky, CD (poslech), učebnice, lisované kartičky

forma - hromadná

prostředí – školní družina , nový i starý nábytek, příliš barev

metody – slovní (výklad, práce s textem, poslech)

didaktická hra (Šibenice)

projevy tvořivosti: aktivita dětí, využití hry k procvičování zvládnutého

Málo prostoru pro rozvíjení tvořivosti, děti neměly mnoho příležitosti k realizaci svých nápadů, skoro vše založena na jednom řešení. Nebyly využity dostatečně metody pro tvořivost, k tématu se mohla využít didaktická hra, názorné pomůcky (potravinu).

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 3

6. 3. Matematika

počet dětí – 15 (spojena 2. a 4. třída)

organizace – práce v lavicích, u magnetické tabule, u počítače, sed na koberci

pomůcky – pracovní listy, karty s příklady, kalkulačka, počítačový program, kniha pohádek

forma – hromadná, individuální

prostředí – třída vybavena novým nábytkem, barvy sladěné, dostatek didaktických

pomůcek, využití počítačů (starší typ)

metody – slovní (poslech, vysvětlování)

hra (pohybová)

písemný projev (pracovní listy, počítač)

samostatná práce

projevy tvořivosti: samostatnost, aktivita

Hodina celkově působila dobrým dojmem, ale mnoho prvků tvořivosti bychom těžko hledali. Učitelé málo využívají v těchto hodinách metod, které rozvíjejí tvořivost.

Vyzdvihla bych hlavně samostatnost dětí při práci, přístup učitelky k dětem (důvěra), pracovní listy, uvědomění si únavy dětí (respektuje jejich potřeby).

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 4

6. 4. Prvouka

počet dětí – 15 (1. ročník)

organizace – práce v lavicích, v kruhu u tabule

pomůcky – učebnice, pracovní sešity

forma – hromadná

prostředí – třída vybavena starším nábytkem, dostatek didaktického materiálu, barvy vhodně zvoleny, vyzdobena dětskými výtvary

metody – slovní (vysvětlování)

hra (pohybová)

písemný projev

projevy tvořivosti: nenalezeny

Hodina bohužel neposkytla dětem žádný rozvoj tvořivosti. Vše bylo předem dané, žádný prostor pro diskusi, jiná řešení, nápady dětí. Zbytečně byla zdůrazňována přesnost psaní (není důležité). Využila bych znalostí dětí pro rozšíření učiva, vhodných metod, praktických a názorných ukázek.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 0

6. 5. Výtvarná výchova

počet dětí – 16 (3. a 5. ročník)

organizace – práce v lavicích (vytvořeny skupinky)

pomůcky – tuš, redispero, vodové barvy, štětce, kelímky, škrob, čtvrtky, toaletní papír

forma – hromadná

prostředí – třída vybavena novým nábytkem, sladěna, podlahová krytina uzpůsobena výtvarným činnostem, stěny zdobeny výtvarnými pracemi dětí

metody – slovní (vysvětlování)

názorné (ukázka postupu, hotové výtvary)

praktické

projevy tvořivosti: možnost výběru technik, pomůcek, námětu, samostatnost dětí, aktivita, prožitek, estetické cítění, rozvoj fantazie

Děti měly možnost vybrat si techniku podle své volby a schopností. Měly k dispozici ukázkou, která některé zbytečně svazovala, raději ponechat dětem možnost své fantazie, představy. Děti mohly mezi sebou komunikovat, radit si. Učitelka k dětem přistupovala individuálně, pokud potřebovaly pomoci. Pořád převládá pocit, že musím mít výsledek. Hodnocení stupnicí tvořivosti: 5

6. 6. Pracovní výchova

počet dětí – 19 (1. ročník)

organizace – práce v lavicích, sed na koberci v kruhu

pomůcky – kniha s příběhem, pastelky, lepidlo, barevný papír, textil, papírová rulička, šablony, nůžky

forma – hromadná

prostředí – třída s novým nábytkem, příliš didaktického materiálu na stěnách, výtvarné práce dětí jen na nástěnkách, barvy sladěny

metody – slovní (vysvětlování, poslech četby, rozhovor)

názorné (ukázka výrobku, postupu)

praktické

projevy tvořivosti: aktivita dětí, samostatnost, prožitek (četba)

Velmi dobrá motivace četbou, děti naladěny na další činnost. Učitelka mohla sedět mezi dětmi, lepší kontakt. Děti svázané výsledkem, předem domluveno hodnocení činnosti, soustředí se pouze na to, mizí prožitek, radost z činnosti. Pomůcky pro všechny stejné. Tvořivost minimální.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 2

6. 7. Hudební výchova

počet dětí – 14

organizace – sed v lavicích, pohyb v prostoru třídy

pomůcky – kytara, příběh, Orffovy nástroje

forma – hromadná

prostředí – ve třídě vhodně zvolené barvy, nové lavice, piáno, ostatní vybavení starší

metody – slovní (poslech příběhu, zpěv)

praktické (let – pohyb, hra na nástroje)

hra

projevy tvořivosti: aktivita, prožitek, uplatnění svých nápadů a řešení

Zvolena dobrá motivace (poslech příběhu). Učitelka mohla příběh doplnit obrázky, loutkami apod. Zvolila bych jinou organizaci, děti mohly při poslechu sedět na koberci. Byla rozvíjena sluchová paměť, většina dětí poznala úryvky, dobře znaly lidové písně. Doplnila bych činnost o zpěv těchto písní i na různé popěvky. Instrumentální nástroje - zde měly děti možnost dle svých představ vytvářet melodie. Doporučila bych více nástrojů, doprovod dětí na nástroje i při písni. Děti měly možnost prožít let ptáků, volily samy vhodný způsob. Závěr hodiny byl vhodně řešen, děti měly dostatek prostoru ke zpěvu.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 6

6. 8. Zhodnocení vyučovacích hodin z hlediska rozvoje tvořivosti dětí

Měla jsem možnost pozorovat vyučovací hodiny na čtyřech základních školách v různých vyučovacích hodinách. Vzhledem k tomu, že jsem také poznala práci v této oblasti jako dítě i jako pedagog, byla jsem zvědavá, zda se zlepšil přístup učitelů k dětem i k pedagogické práci. Dříve se tvořivost dětí mohla rozvíjet většinou jen v estetických výchovách, dnes má pedagog možnost výběru různých metod, forem, pomůcek a dalších podnětů, které mohou rozvíjet tvořivosti dětí. Změny se promítly i do vzdělávacího obsahu, který je zaznamenán v Rámcovém vzdělávacím programu.

Zhodnocení rozvoje tvořivosti, uplatňování prvků tvořivosti v činnosti dětí jsem chtěla objevit při pozorování přímo ve vyučovacích hodinách. Pozorováním jsem dospěla k nepříliš dobrému závěru. Pedagogové bohužel i dnes mají problém si s tvořivostí dětí poradit. Sami v sobě si ještě nesou odkazy z minulé doby. Snaží se za každou cenu splnit obsah osnov, málo propojují předměty. Dovednosti a schopnosti dětí dále dostatečně nevyužívají k jejich rozvoji tvořivosti. Někteří svým přístupem tvořivost dítěte i zbrzdí.

Pedagogové, kteří tvořivost rozvíjí, jsou většinou mladšího věku, mají dobrý vztah s dětmi, umí si poradit, nepracují jen s učebnicí, ale sami si vytváří vhodné pomůcky. Snaží se do činnosti zapojovat hry a pomocí nich získat u dětí zájem o učení. Nejde jim přímo o výsledek, ale o prožitek dětí, výsledek se většinou dostaví sám.

Metody, které nejvíce rozvíjely tvořivost dětí – slovní (dialogické), názorné (pokusy nikdo nepoužil), praktické (pohybové a pracovní dovednosti, pracovní a

výtvarné činnosti, samostatná práce). Metody, které by vedly děti k většímu rozvoji nebyly použity (experiment, dramatizace, diskuse, metody založené na myšlenkových operacích).

Celkové hodnocení rozvíjení tvořivosti dětí v práci učitele základní školy není příliš dobře hodnoceno. Podle hodnotící stupnice tvořivosti, kterou jsem si vytvořila, je výsledná známka 5. S výsledkem jako pedagog nemůžu být spokojena. Doufám, že se přístup k tvořivosti změní a pedagogové se naučí tvořivost rozvíjet nejen u dětí, ale i sami v sobě. Doporučila bych seznámit se hlavně s teoretickými poznatky o tvořivosti, ostatní lze získat praxí, časem a snahou pedagoga.

7. Činnosti v mateřské škole

7. 1. Řízené činnosti

7. 1. 1 Z pohádky do pohádky

počet dětí – 17

organizace – sed na koberci v kruhu, rozptýlení po ploše (využití plochy – dvě místnosti)

pomůcky – molitanová stavebnice, maňásci, košíček s různými předměty, šátek, obrázky

forma – hromadná

prostředí – nový nábytek, velké prostory, malby na stěnách, obrázky dětí málo využity, barvy vybrány podle názvu třídy

metody – hra (pohybová, smyslová, didaktická)

inscenační

situační

projevy tvořivosti: aktivita, řešení situací a problémů, prožitek, radost, produkce a realizace nápadů, používání i neverbálních prostředků

Dostatek prostoru pro rozvoj tvořivosti byl dán dětem po celou dobu činností. Děti měly možnost uplatnit své nápady, řešit problémy a nastalé situace (kouzelné formule, cviky při plnění úkolů). Během činností byly děti neustále zapojovány, ale nenuceny. Aktivita dětí vycházela z jejich zájmu, zaujetí. Učitelka dostatečně využila pomůcek vhodných pro tuto věkovou skupinu, metod i forem .

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 9

7. 1. 2 Zima, zima je

počet dětí – 16

organizace – různé polohy v celém prostoru

pomůcky – pešek, tyčky

forma – hromadná

prostředí – prostory velké, starý nábytek, málo obrázků vystavených od dětí, barva ploch bílá

metody – hra (pohybová)

projevy tvořivosti: realizace nápadů (názvy květin), možnost výběru (kamarád – pešek), aktivita, radost

Jednostranná činnost, využití pouze pohybových her, které navíc vybírala učitelka, mohl být dán prostor při výběru dětem. Tvořivost byla uplatněna při hře, kdy si děti samy vymýšlely jména květin, mohly si vybrat kamaráda, kterému předají roli. Děti byly aktivní, měly radost ze hry a pohybu, v tomto věku přirozené. Doporučila bych činnost zpestřit, využívat více metod, pomůcek a nápadů dětí.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 2

7. 2. Volná hra

7. 2. 1 Ukázka A

počet dětí – 17

organizace – žádná, využití celého prostoru mateřské školy

pomůcky – podle své volby

forma – skupinová, individuální

prostředí – velké prostory, dostatek materiálu, pomůcek, her

metody – učitelka: žádné

děti: dramatizace

hra

situační

inscenační

projevy tvořivosti: aktivita, samostatnost, prožitek, radost z nového, nepoznaného, možnost výběru, volnost, realizace svých nápadů, emoční rozvoj, experimentování, spolupráce, iniciativa, tvořivá komunikace, spontánnost

Děti si zvolily různé činnosti podle svých zájmů, potřeb a momentální situace. Využívaly dostupné pomůcky, hračky, které jsou jim dány k dispozici (v otevřených skříňkách, výškově přizpůsobeno věku dětí). Velmi rády využily dek, polštářů, desek, z kterých postavily loď pro piráty. Děti se mohly dostatečně tvořivě rozvíjet, učitelka nezasahovala do činností, plnila pouze roli pozorovatele, na přání nebo žádost dětí pomohla, poradila. Volné hry dětem dávají prostor pro rozvíjení tvořivosti v hojné míře a vhodnou formou, která je dětem blízká. Hra je pro dítě nejpřirozenější metoda.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 9

7.2. 2 Ukázka B

počet dětí – 18

organizace – žádná

pomůcky – podle svého výběru, výtvarný i pracovní materiál

forma – skupinová, individuální

prostředí – velké prostory, starší vybavení hraček, stavebnic, her

metody – učitelka: žádné

děti: hra

inscenační

situační

projevy tvořivosti: samostatnost, aktivita, spontánnost, spolupráce, realizace svých nápadů, možnost výběru, prožitek

Po příchodu do mateřské školy si děti zvolily činnosti, které chtěly vykonávat. Měly dostatek prostoru pro uplatnění své fantazie, tvořivosti. Mimo hraček a jiných pomůcek byly nabídnuty dětem i jiné činnosti – kresba, malování, stříhání, lepení (koberec pro princeznu, oblečení krále), vyšívání (za dozoru učitelky nebo školnice). Na dětech byl vidět zájem o tuto činnost, nikdo nebyl nucen. Při hrách si děti nejvíce vybíraly konstruktivní stavebnice, korálky (zažehlovací), auta, puzzle. Komunikace mezi dětmi velmi dobrá, spolupracovaly, pomáhaly si.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 9

7. 3. Pobyť venku

7. 3. 1 Ukázka A

počet dětí – 22

organizace – žádná

pomůcky – boby, lopaty, kbelíky, přírodniny

forma – individuální, skupinová

prostředí – školní zahrada, málo vybavená, k dispozici kopec (uměle vytvořený pro tento účel, ale využit i v jiných ročních obdobích)

metody – hra (didaktická, volná, tvořivá, pohybová)

inscenační

situační

názorně demonstrační (instruktáž k bobování)

projevy tvořivosti: samostatnost, aktivita, prožitek, možnost realizace svých nápadů, postupů, spolupráce, spontánnost, možnost výběru činnosti

Pobyt dětí proběhl na školní zahradě. Venku dostatek sněhové přikrývky, využito pro bobování a hry se sněhem. Děti byly poučeny o bezpečnosti při jízdě z kopce, určena pravidla (již ve třídě společně s dětmi). Sníh umožnil dětem tvořivě se rozvíjet, nabídnuty k realizaci nápadů lopatky, lopaty, kbelíky, bábovky a přírodniny (větvíčky, kamínky). Část dětí bobovala na uměle vytvořeném kopci, část tvořila stavby za sněhu, zbytek dětí hrál pohybové hry dle svého výběru.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 10

7. 3. 2 Ukázka B

počet dětí – 18

organizace – chůze ve dvojicích

pomůcky – žádné

forma – hromadná

prostředí – vycházka obcí (vesnice), přesto velký provoz, hluk, prašnost

metody – slovní (vysvětlování)

praktická

názorně demonstrační

projevy tvořivosti: možnost výběru (kamarád do dvojice), komunikace

Pobyt venku proběhl jako vycházka, při které se děti procházely obcí, pozorovaly jarní přírodu a dopravní prostředky. Učitelka dětem ukazovala pučení větví, jarní květiny v zahrádkách. U dopravních prostředků děti určovaly barvu, porovnávaly velikost, pojmenovávaly je. V šatně při řazení měly děti možnost zvolit si kamaráda do dvojice. Děti mohly komunikovat, vyprávěly si své zážitky z víkendu. Tvořivost nebylo možné tolik rozvíjet jako při pobytu na zahradě. Přesto i zde je to možné - pohybovou hrou (vhodné místo), pokusy a experimentováním, rozhovor s dětmi apod.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 3

7. 4. Ranní cvičení, pohybová hra

7. 4. 1 Ukázka A

počet dětí – 19

organizace – využití prostoru tělocvičny, cvičení na stanovištích

pomůcky – tělocvičné náčiní (čočky, tyče, míče), náradí (žebřiny, lavičky), píšťalka

forma – skupinová (výměna stanovišť)

prostředí – veselé barvy na stěnách, dostatečné vybavení

metody – slovní (vysvětlování)

názorně demonstrační (instruktáž)

hra (pohybová)

praktická

projevy tvořivosti: možnost výběru, aktivita, samostatnost, komunikace, spolupráce, prožitek

Podle přání dětí byla vybrána pohybová hra, která sice měla soutěživý charakter, přesto ji mají děti rády. Cvičení byly přítomny dvě učitelky, dostatečně využito pro bezpečnost dětí u některých stanovišť. Zaměření byla různorodá, některá vyžadovala spolupráci a domluvu dětí. Předem dětem názorně ukázáno vše, co je čeká. Děti měly možnost se rozvíjet, učit se spolupracovat, komunikovat, pomáhat si. Tvořivost nebyla plně zastoupena, přesto cvičení mělo svou hodnotu.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 6

7. 4. 2 Ukázka B

počet dětí – 22

organizace – využití prostoru herny

pomůcky – žádné

forma – hromadná

prostředí – dostatečný prostor, dostatek pomůcek, koberec, stěny vymalovány dle přání dětí

metody – slovní (vysvětlování)

hra (pohybová)

názorně demonstrační (instruktáž)

situační

praktická

projevy tvořivosti: spolupráce (zasahují do programu), výběr (hra), aktivita, možnost výběru (předcvičování cviků dětmi), samostatnost, prožitek, radost

Motivací se děti dobře naladily na cvičení. Ve všech částech cvičení byly zastoupeny prvky tvořivosti (znázornění zvířat pohybem, předcvičování dětmi, pantomima, výběr

kamaráda při pohybové hře). Děti měly z cvičení radost, prožívaly hru a čarování (rády mění role). Nebyly použity žádné pomůcky, není překážkou v rozvíjení tvořivosti.

Hodnocení stupnicí tvořivosti: 7

7. 5. Zhodnocení činností z hlediska rozvoje tvořivosti dětí

Při pozorování jsem měla možnost vidět práci několika pedagogů, kteří pracují podle svých Školních vzdělávacích programů, kde každá mateřská škola má jistě zapsány i činnosti, které rozvíjejí tvořivost dětí.

Většina učitelek opravdu používá dostatek prvků k rozvoji tvořivosti dětí. Volí vhodné metody, především hru, která je dětem nejvíce blízká. Dostatečně byly zastoupeny pohybové, smyslové i didaktické hry. Volily metody situační, záměrně navozovaly situace, které děti vedly k řešení problémů, hledání nových nebo přímo využily situace, které nastaly během činnosti. Metody inscenační se také objevily v činnostech, děti rády vystupují jako „někdo jiný“. Tuto metodu spojovaly s dramatizací příběhů, pohádek.

Z uvedených pozorování jednotlivých činností jsem vyvodila, že nejvíce se tvořivost dětí přirozeně rozvíjí v ranních hrách, které jsou nejvíce zastoupeny volnou hrou. Dále v řízených činnostech, pokud učitelka zvolí správné téma, metody, pomůcky. Většinu pomůcek si vytváří učitelky samy, nebo hledají nové v různých publikacích. Činnosti byly rozmanité, navzájem se prolínaly, doplňovaly. Organizace většinou probíhala v kruhu na koberci, volně v prostoru, jen málo přímo na židličkách u stolečků.

Bohužel, i v práci pedagogů mateřských škol jsou vidět velké rozdíly. Učitelky, které pracují s chutí, mají své zaměstnání spíše jako koníčka, jsou dostatečně tvořivé. Snaží se i u dětí tvořivost rozvíjet. Ne všechny učitelky volí vhodné metody, činnosti, pomůcky. Doporučila bych jim seznámit se s některými odbornými publikacemi, které jim pomohou najít lepší způsoby jejich práce.

V celkovém hodnocení mých pozorování učitelky mateřských škol obdržely známku 7. I když je výsledná známka celkem pozitivní, nejsem zcela spokojena. Přála bych dětem učitelky ještě lepší, takové, aby spokojenost vládla ve všech školkách a všechny děti měly možnost být ve svém dalším životě tvořivé.

8. Zhodnocení rozvoje tvořivosti dětí v mateřské škole a základní škole

Svým pozorování jsem si chtěla odpovědět na otázku, zda a která instituce lépe rozvíjí tvořivost dětí. Očekávala jsem vzhledem ke své práci, že to bude mateřská škola, výsledky mě ale donutily k zamyšlení.

Pomůcky, které učitelé využívají ve své práci jsou rozmanité. Při hodnocení lépe dopadly učitelé mateřských škol, kteří používají více pomůcek, samy si je často vyrábějí (nemají hotové učebnice). Děti v mateřské škole potřebují dostatek názorných pomůcek. Učitelé základních škol by podle mého názoru měly více používat názorné pomůcky. Děti by snadněji a rychleji pochopily a zapamatovaly si učivo.

Metody jsou voleny v obou institucích většinou vhodně, přesto by základní škola měla více využívat hru. V mých pozorováních ji učitelé naštěstí již používají. Mateřská škola ve výběru rozmanitější.

Osobnost pedagoga je dalším faktorem při hodnocení. Většina pedagogů má svou práci ráda, ale starší ročníky jen nerady mění svůj zaběhnutý styl práce. Doufám, že nastupující generace pedagogů je dostatečně motivována, odborně vyškolená, zná nové postupy, formy práce. Zde bych učitele při hodnocení zařadila na stejnou úroveň.

Formy – učitelé základních škol ještě pořád dávají přednost snadnějšímu hromadnému vyučování, mateřská škola je v tomto ohledu o krok napřed. Děti tráví mnoho času v lavicích, mají málo pohybu, jsou unavené. V mateřských školách mají během dne dostatek možností k realizaci pohybu, nejsou omezovány ve svých potřebách. Učitelky využívají formy individuální a skupinové.

Prostředí, která jsem měla možnost vidět, byla většinou dobře přizpůsobena dětem, výběr a velikost nábytku, barevné stěny, výzdoba tříd. Nedostatky ze strany pedagogů základních škol jsou hlavně v malém využití hotových prací dětí (nástěnky, obrazy). Pedagogové mateřských škol jsou zvyklí práce a výtvořiny dětí vystavovat, používat v dalších činnostech.

Počet dětí ovlivňuje též tvořivost dětí. Vybrala jsem si vesnické školy, kde mají ve svých třídách menší počet dětí, což by učitelům mělo jejich práci usnadnit a měli by mít větší prostor i pro tvořivost. Pedagogové mateřských škol mají neustále třídy naplněny na maximum, přesto si učitelky umí poradit.

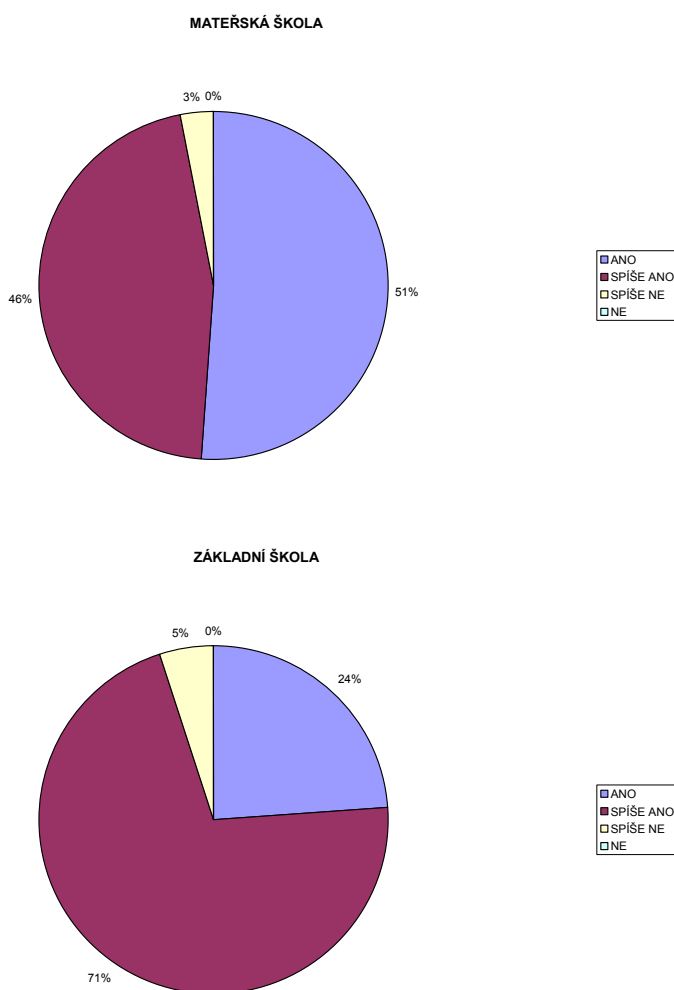
Výsledné hodnocení - lepší přístup podle daných výsledků mají dle mého názoru učitelky mateřských škol. Rychle se přizpůsobily Rámcovému vzdělávacímu programu

a dobře ho využívají ve své práci. Rozvíjí tvořivost dětí během celého dne ve všech činnostech, které dětem nabízejí, někdy více, jindy méně. V základních školách ještě pořád přetrvává názor, že tvořivost nelze rozvíjet ve všech vyučovacích hodinách, s tímto názorem nelze zcela souhlasit. Další mezník je i ve vývoji dítěte, dochází k poklesu tvořivosti u dětí. Překážkou je velké množství školních povinností. Přesto doufám, že učitelé změni názor, svým tvořivým způsobem budou podporovat a rozvíjet u dětí tvořivost a v budoucnosti budeme mít děti tvořivé nejen v mateřských školách, ale i na dalších stupních v rámci jejich možností.

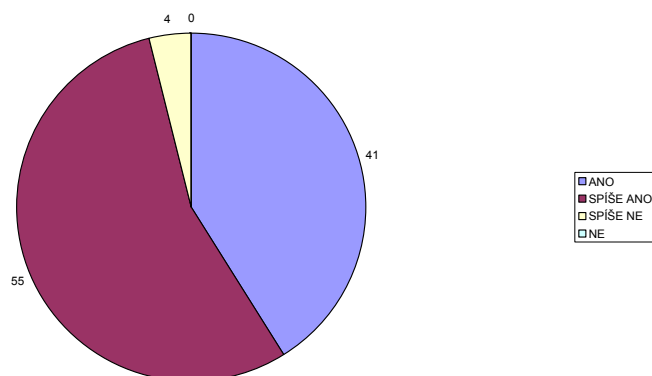
9. Dotazník - vyhodnocení

Druhou metodou mého výzkumného šetření byl dotazník pro učitele mateřských škol a základních škol. Cílem šetření byl pohled učitelů na rozvoj tvořivosti dítěte. Dotazník byl předložen 58. pedagogům (37 mateřská škola, 21 základní škola). Jejich názory na tuto problematiku jsem zapsala do grafů. Celkem jsem použila pro každou otázku tři grafy, jeden pro mateřské školy, druhý zaznamenal výsledky základních škol a třetí celkové vyhodnocení otázky.

1. Umožňuje Rámcový vzdělávací program pro Váš stupeň vzdělávání dostatek příležitostí k rozvoji tvořivosti dětí?



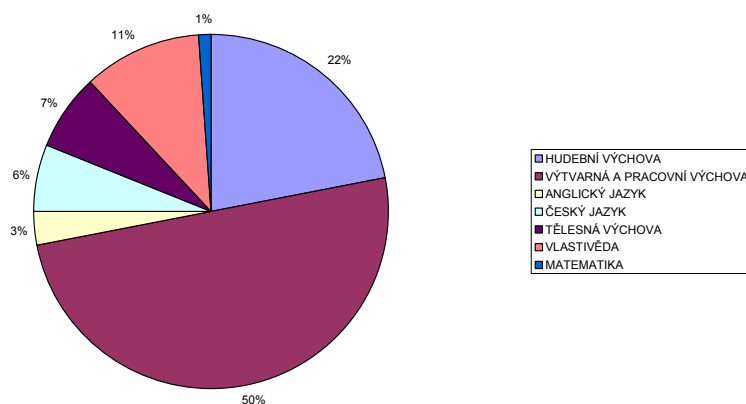
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA



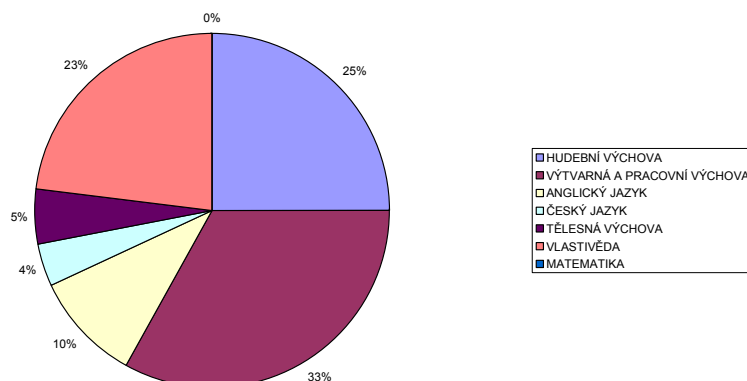
Učitelé základních škol i mateřských škol, jsou přesvědčeni, že Rámcový vzdělávací program je zpracován tak, aby jim umožňoval rozvíjet dětskou tvořivost. Výsledek je potěšující, učitelé jsou spokojeni se svými Rámcovými vzdělávacími programy, umožňují jim vytvořit si Školní vzdělávací programy, kde mohou tvořivost rozvíjet v jakékoli činnosti nebo vyučující hodině.

2. Při které vyučovací hodině se podle Vás dává nejvíce příležitostí k rozvoji tvořivosti dítěte?

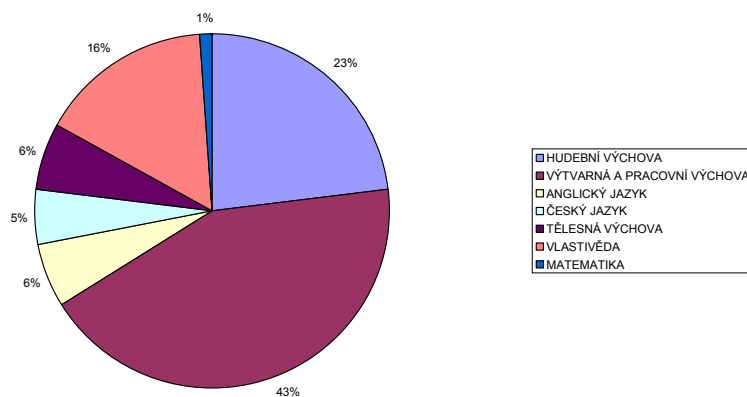
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA



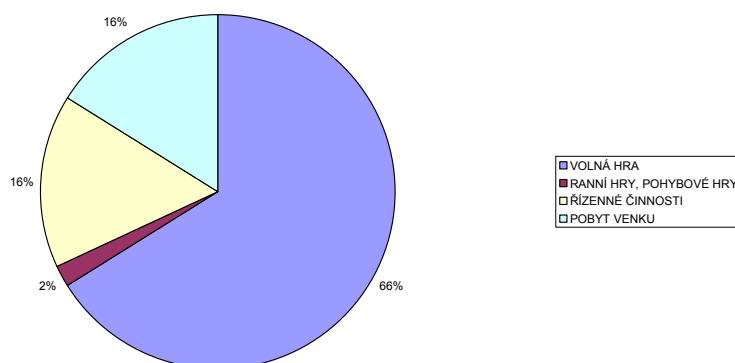
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA



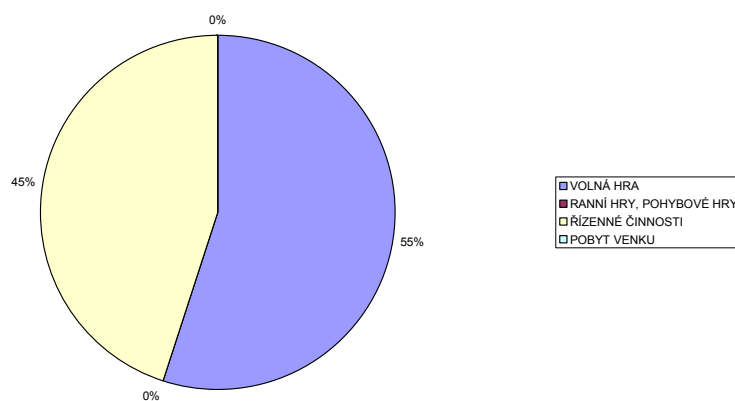
Podle pedagogů mateřských škol je možno nejvíce rozvíjet tvořivost dětí v pracovní a výtvarné výchově, hudební výchově, vlastivědě a přírodovědě . Ostatní předměty jsou vhodné v malé míře. Podobné odpovědi zaznamenali i učitelé základních škol. Je velká škoda, že učitelé více nevyužívají i ostatní vyučovací hodiny. Děti by měly vyučování pestřejší, samy by byly aktivnější, samostatnější.

3. Při které činnosti v mateřské škole se podle Vás dává nejvíce příležitosti k rozvoji tvořivosti dítěte?

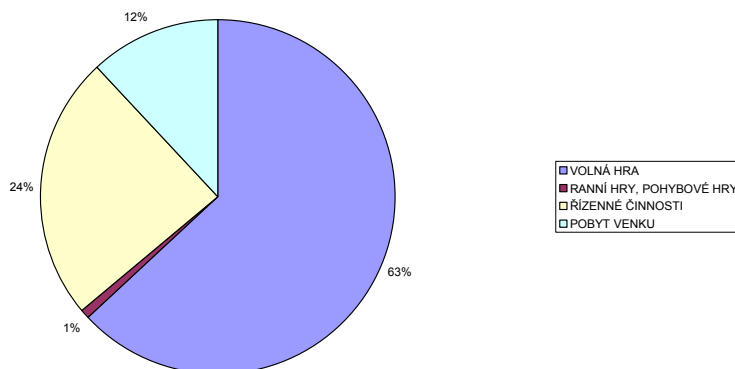
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA

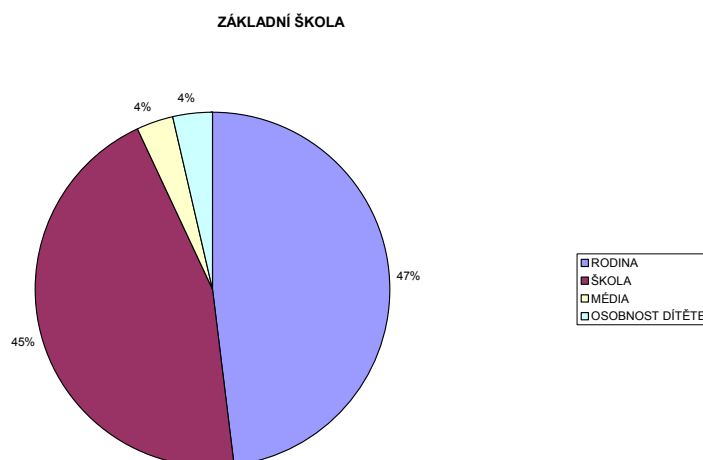
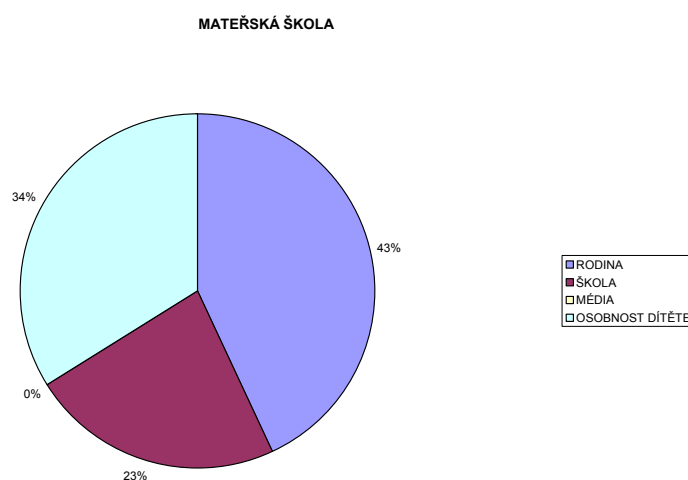


MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA

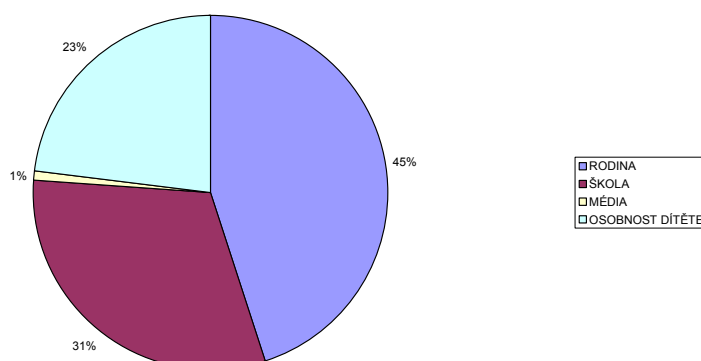


Činnosti jsem rozdělila do čtyřech hlavních oblastí. Při této otázce se učitelé shodli. Jako hlavní činnost vybrali volnou hru, která je dětem nejbližší, nejpřirozenější. Pedagogové základních škol vybrali již jen řízenou činnost, zde se zřejmě promítl jejich přístup, a řízenou činnost srovnávali s vyučovací hodinou. Učitelé mateřských škol neupřednostňují řízenou činnost nad ostatní, což je v pořádku, zaškrtnli všechny možnosti. Nejméně využívají ranní cvičení a pohybové hry, možná ale tak striktně neoddělují své činnosti, jak jsem jim nabídla v mém dotazníku.

4. Který faktor podle Vás nejvíce ovlivňuje tvořivost dětí?



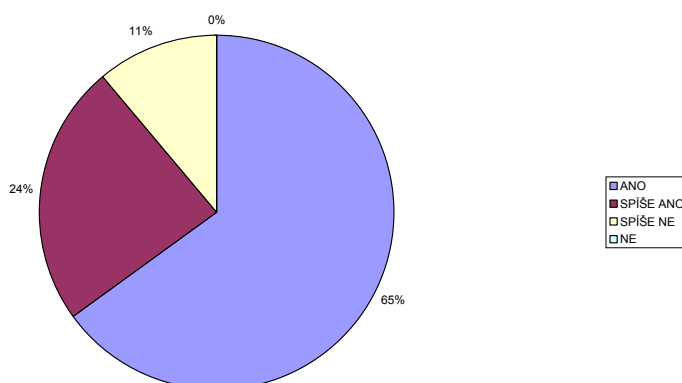
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA

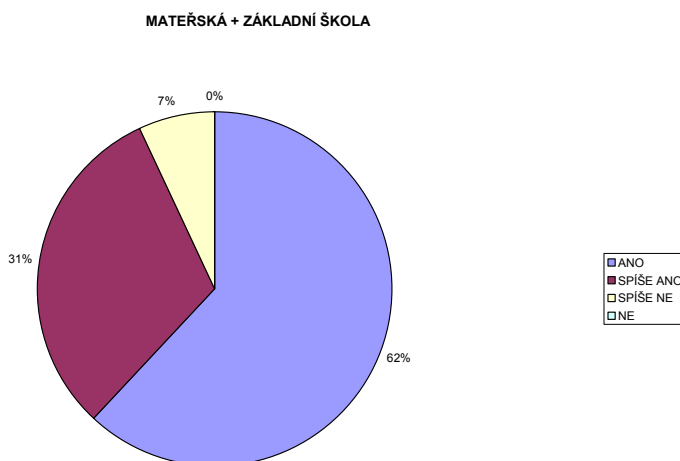
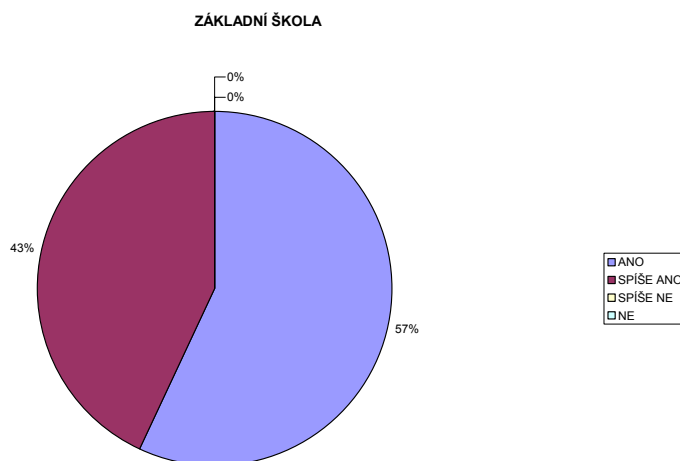


Jsem ráda, že se zde pedagogové shodli a dávají přednost rodině, která je dítěti pořád nejbližší. Rodina má velkou možnost svým přístupem dítě rozvíjet ve všech oblastech. Bohužel v dnešní době jsem trochu na pochybách, zda to tak opravdu je. Rodičům chybí čas, jsou příliš zaneprázdněni svými pracovními povinnostmi. Byla jsem překvapena rozdíly v dalších faktorech. Učitelé mateřských škol dávají na stejnou úroveň školu i osobnost dítěte, média zcela vyloučili. Dítě berou jako osobnost, kterou je třeba respektovat. Pedagogové základních škol dávají velký podíl škole, málo berou v potaz osobnost dítěte, prostor dali i médiím. Učitelé základních škol používají počítačové programy, internet při výuce, což je zřejmě důvod, který je k tomu vedl.

5. Ovlivňují podle Vás tvořivost dětí zvolené pomůcky?

MATEŘSKÁ ŠKOLA

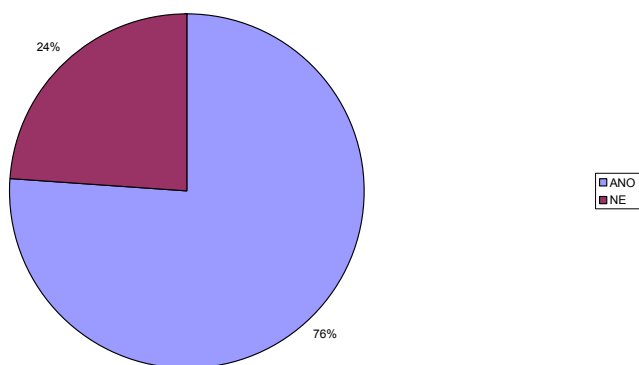




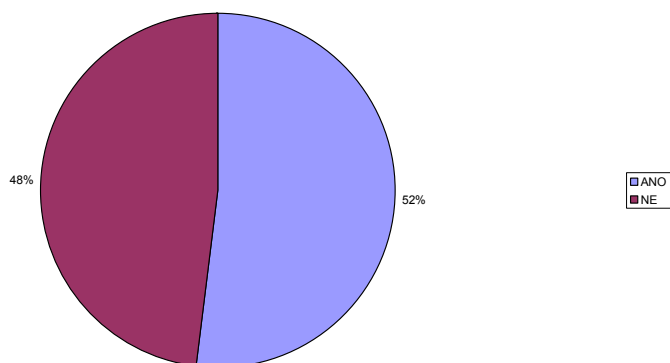
Pro učitele jsou pomůcky při jejich práci důležité, používají jich dostatek, ne ale vždy vhodné. Jako pozitivní bych viděla přípravu vlastních pomůcek, snahu používat učebnice spíše jako druhotné, doplňující. V mateřské škole se učitelé již naučili předkládat dětem ve všech činnostech různorodý materiál, který děti podněcuje v jejich tvořivosti, umožňují vlastní výběr.

5. Má dítě během dne dostatek prostoru projevit svou tvořivost?

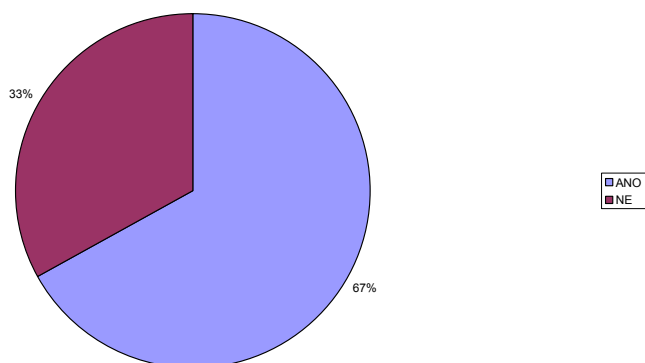
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA



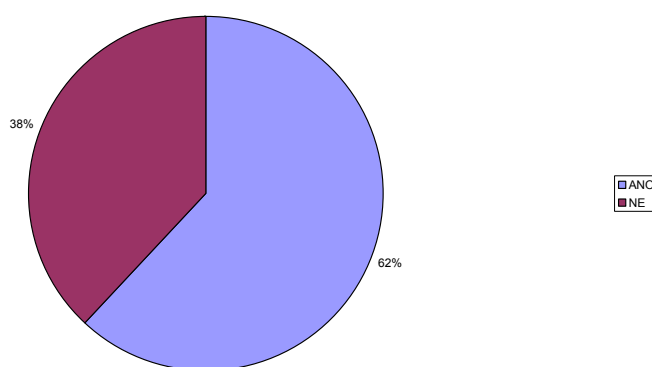
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA



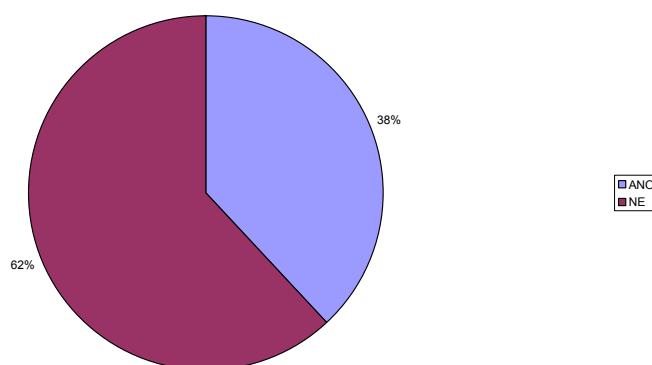
Podle odpovědí pedagogů mají děti během dne na obou stupních škol dostatek prostoru pro svou tvořivost. Učitelky mateřských škol jsou si tím s velkou převahou jisté, myslím, že oprávněně. Pedagogové základních škol si nejsou tak jistí, jejich odpovědi jsou skoro na stejné úrovni. Vzhledem k předchozím odpovědím v dotazníku je to celkem opodstatněné. Učitelé by měli dávat dětem větší prostor pro jejich tvořivost ve všech předmětech, předměty propojovat.

7. Můžete poskytovat dětem takový prostor pro tvořivost, jaký byste chtěl(a) ?

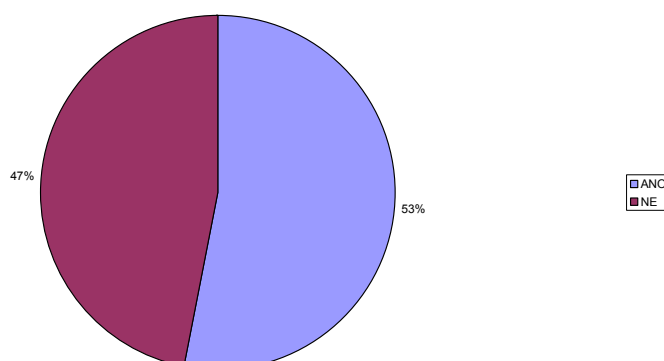
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA



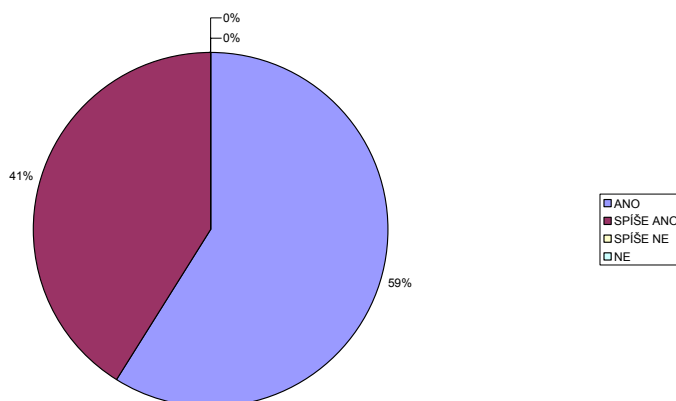
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA

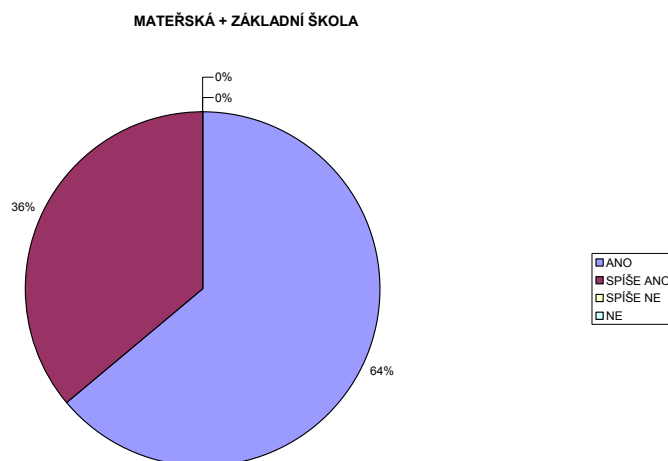
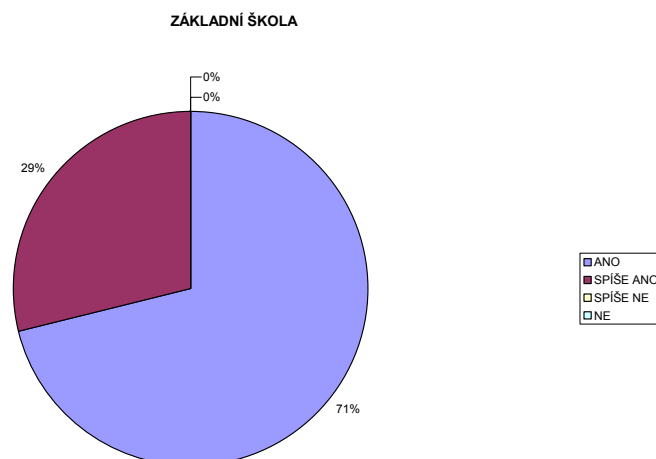


Tato otázka zcela rozdělila učitele mateřských a základních škol ve svých odpovědích. Učitelky mateřských škol jsou přesvědčeny, že prostor, který dětem dávají k dispozici, je pro rozvoj tvořivosti dostačující. Mají možnost všechny činnosti během dne spojovat, propojovat. Pedagogové základních škol jsou v tomto ohledu skeptičtí, v jejich odpovědích převládají odpovědi negativní. Nejčastější překážky vidí v čase, (vyučovací hodiny předně omezeny, odděleny), přesně vymezené učivo (příliš naplněné osnovy), pomůcky (učebnice ne zcela vyhovující, málo možností pro jiná řešení), počet dětí ve třídách. Zde bych zcela nesouhlasila, učitelky mateřských škol mají také naplněné třídy, a přesto se snaží rozvíjet tvořivost u dětí a myslím, že se jim to daří dobře. Jde jen o to, zorganizovat si práci, využít svých zkušeností, znalostí.

8. Mají děti tvořivé činnosti v oblíbě?

MATEŘSKÁ ŠKOLA

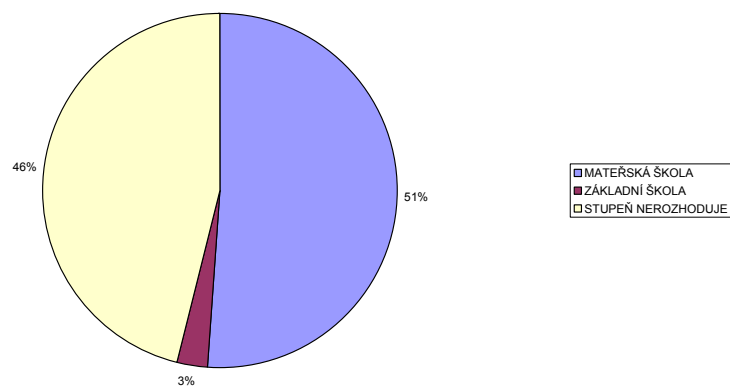




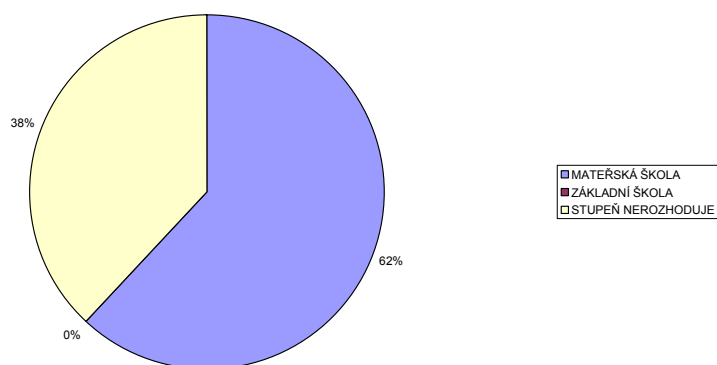
Z odpovědí je patrné, že učitelé vědí, jak mají děti tvořivé činnosti v oblibě. Většina oslovených zaškrtnla variantu ano. Děti rády experimentují, nacházejí nová řešení, s problémy se snaží vyrovnat po svém, tvoří rády nové produkty, prožívají činnosti, mají radost z nových poznatků, výsledků.

9. Která instituce má podle Vás lepší podmínky pro rozvoj tvořivosti dětí?

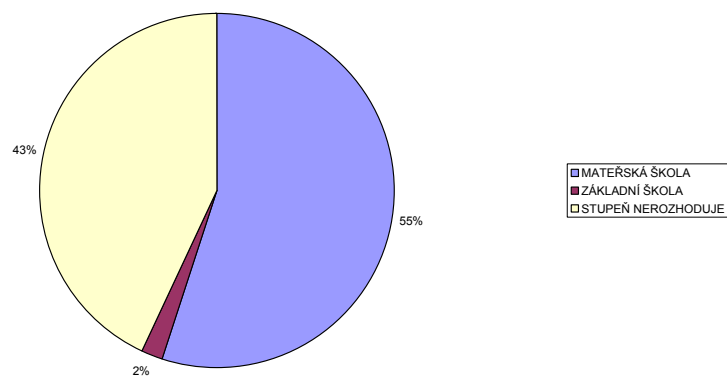
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA

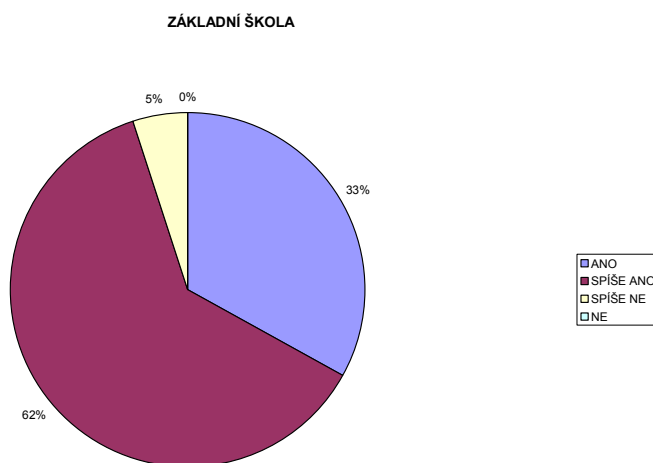
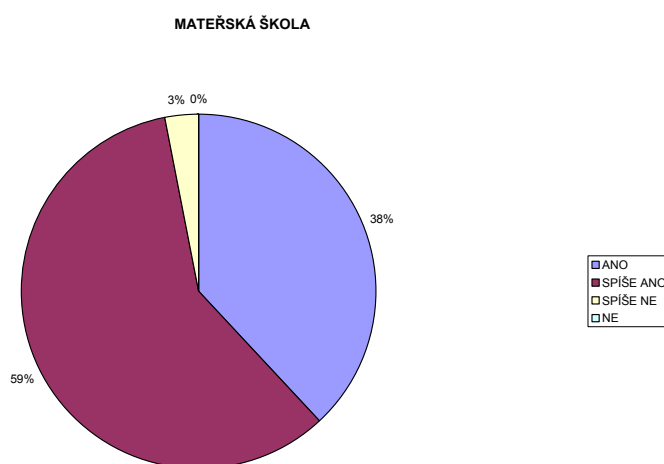


MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA

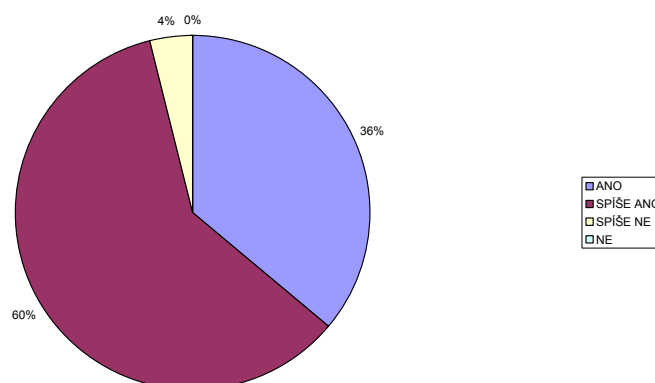


Výsledky této otázky mě velmi zajímaly. Předem jsem nedokázala odhadnout, jak učitelé na tuto otázku zareagují. Očekávala jsem, že každý bude upřednostňovat svůj stupeň, ale byla jsem mile překvapena. Pedagogové obou stupňů dali přednost mateřské škole, která zcela určitě dává dětem větší prostor pro rozvíjení tvořivosti. Učitelé znají úskalí své práci, vnímají, co je brzdí a co je naopak podporuje.

10. Máte jasnou představu, jak rozvíjet tvořivost dětí?



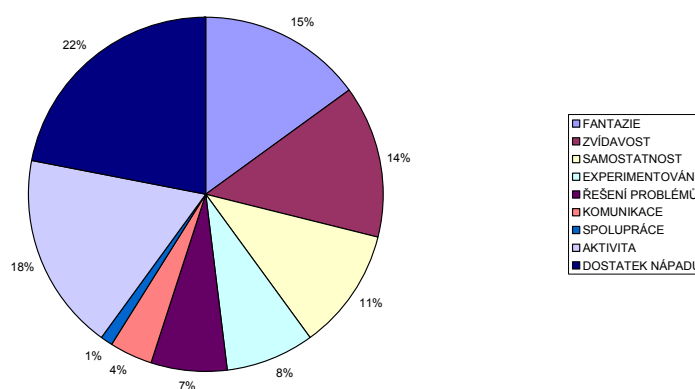
MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA



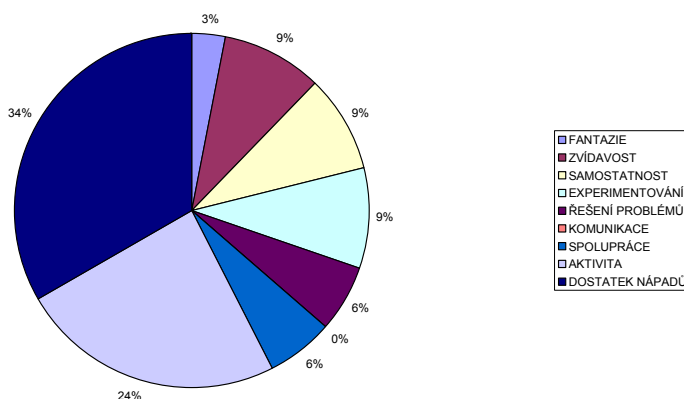
Učitelé obou stupňů jsou přesvědčeni, že ví, jak tvořivost rozvíjet, jaké metody, pomůcky, při kterých hodinách nebo činnostech ji rozvíjí. Je překvapující, že odpovědi jsou na obou stupních skoro stejné. Je dobré, že mají učitelé dostatek sebevědomí, přesto bych byla opatrná. Jestliže učitelé nevyužívají tvořivost i v předmětech jako je matematika, tělesná výchova, mají určitě ještě mezery. Musíme neustále hledat nové cesty, kde bychom mohli ještě více tvořivost dětí rozvíjet.

11. Napište, jak se podle Vás projevuje tvořivé dítě?

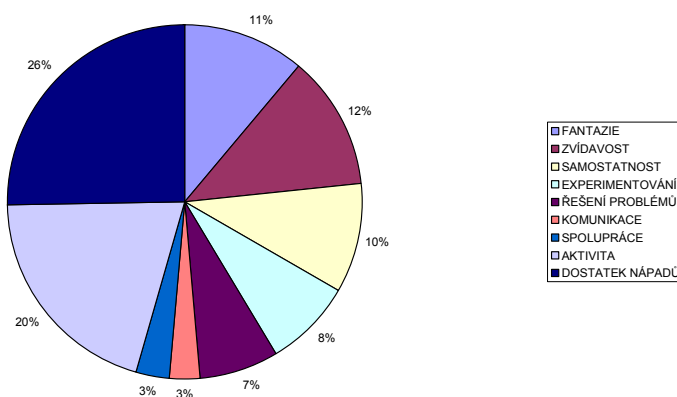
MATEŘSKÁ ŠKOLA



ZÁKLADNÍ ŠKOLA



MATEŘSKÁ + ZÁKLADNÍ ŠKOLA



V této otázce jsem dala pedagogům možnost odpovědět podle své volby, svých znalostí a zkušeností. Z odpovědí lze poznat, zda učitelé jsou schopni poznat tvořivé dítě. Obě skupiny napsaly podobné znaky, jen se lišily v procentech. Nejčastějším znakem tvořivého dítěte byly nápady, které dítě vkládá do svých činností. Druhým znakem byla aktivita dítěte, která se projevuje ve všech činnostech, dítě samo má zájem o činnost. Další zaznamenané odpovědi – fantazie, zvědavost, experimentování, řešení problémů, komunikace, spolupráce, samostatnost, jsou také správné. Podle výsledků usuzuji, že učitelé při své práci dobře poznají děti tvořivé. Tyto děti podporují a ostatním pomáhají, aby byly tvořivé podle svých možností, věku.

Cílem mého dotazníku bylo zjistit, jak učitelé nahlíží na tvořivost dětí z různých pohledů. Učitelé jsou spokojeni se svými Rámcovými vzdělávacími programy, umí s nimi pracovat, vytvářet si své školní. Doporučila bych především učitelům základních škol navštěvovat semináře vhodné pro rozvoj tvořivosti v různých vyučovacích hodinách. Všem bych doporučila neustále se sebevzdělávat, číst dostatek odborných publikací, časopisů. Důležitá je i spolupráce s rodiči, kterým můžeme navrhnout činnosti, které s dětmi mohou vykonávat doma, umožňovat jim nahlížet do výchovně-vzdělávacího procesu jednotlivých stupňů škol. Rodiče získají představu, usnadní jim cestu k rozvoji tvořivosti jejich dítěte. Čas, který učitele tak moc trápí, brzdí v jejich práci lze také překonat. Učitelé si předem musí stanovit cíl své práce, zvolit si vhodné metody, formy, organizaci, pomůcky a v neposlední řadě si také hlídat svůj postoj k dětem. Dítě musíme brát jako svého partnera, využívat jeho dosavadní znalosti, zkušenosti, na nich stavět. Myslím si, že nezáleží při rozvoji tvořivosti na stupni školy, ale na učitelích. Každý učitel by měl chtít děti rozvíjet ve všech oblastech, různými způsoby, které vyhovují učiteli i dítěti. Záleží jen na jejich odhodlání, vztahu k práci a dětem. Sama jsem učitelkou mateřské školy a svou práci se snažím rozvíjet osobnost každého dítěte, tedy i jeho tvořivost. Musím jen najít vhodný způsob, postup.

Závěr

Existuje řada důvodů, proč by se rodiče a pedagogové měli o tvořivost dětí zajímat již v raném věku. Důvěra ve vlastní tvořivé schopnosti zvýhodňuje děti ve škole i v mezilidských vztazích. Tvořivost není ničím jiným než přirozenou reakcí dítěte na jeho životní prostředí, nebo-li, je určitým druhem interakce s okolním světem. Jestliže děti nemají možnost své tvořivé schopnosti bez zábran rozvíjet, nemůže se plně rozvíjet ani jejich sebedůvěra a sebeúcta. Tvořivost vyžaduje sebevyjadřování. Všechno, co brání dítěti v jeho projevech se odrazí nepříznivě v základním chápání vlastního já. Dítě začne pochybovat o své vlastní hodnotě a svoje možné projevy v sobě raději potlačí, jen aby se vyhnulo kritice, trestu, pokoření. Naopak, pokud výchovou k tvořivosti své dítě podporujeme, ubezpečujeme ho o hodnotě jeho osobnosti. Dítěti poskytujeme prostředky k projevům tvořivosti, podporujeme jeho individualitu, svobodu vyjadřování, snažíme se vytvářet atmosféru bezpečí, dítě učíme se nám svěřovat, projevoval své city. Jestliže chceme probouzet v dítěti tvořivost, musíme nejprve uspokojit jeho potřeby. Svým postojem rodiče i pedagogové učí dítě vážit si sám sebe, věcí, které ho obklopují. Dítě se potom může snažit vytvářet své věci, produkty, výtvary, které mohou sloužit i ostatním lidem.

Tvořivost je v dnešním moderním, ale bohužel příliš uspěchaném světě, jedna z nejdůležitějších schopností pro lepší prosazení v životě každého člověka, tedy i dětí. Tvořivé myšlení pomáhá lepšímu přizpůsobení se novým podmínkám, ale zároveň i umožňuje rozmanité trávení osobního času.

Malé děti bývají často velmi nápadité, plné fantazie, radosti, očekávání. Je třeba proto těchto potenciálů využít, podporovat je a rozvíjet během všech činností v mateřské škole, pokračovat i na dalších stupních škol a samozřejmě i v rodině a všude tam, kde děti tráví svůj volný čas. Tvořivostí jsou obdarováni všichni jedinci, rozdíly můžeme nacházet jen v její úrovni. Míra tvořivosti není neměnná, tvořivost lze trénovat, rozvíjet pomocí různých činností. Naší povinností je neustále hledat nové a nové poznatky, činnosti, techniky, které děti zaujmou a které si děti prožijí, vyzkouší a zrealizují. Je důležité dodržovat určité zásady, které nám napomáhají tvořivost podporovat, a rozvíjet tím i celou osobnost dítěte. Dítě je jako nepopsaná stránka knihy, kterou můžeme pomaličku psát a tvořit, ale také neuváženým jednáním a přístupem zničit. Snažme se, aby popsanych knih bylo co možná nejvíce a kolem nás jsme viděli

děti, která jsou spokojené, tvořivé, šťastné. Zde vidím smysl pedagogické práce každého učitele.

Co napsat závěrem? Na začátku své práce jsem byla přesvědčena, že téma není nějak problematické. S přibývajícím časem jsem se seznamovala s fakty, které byly pro mě nové, inspirující. Jako učitelka mateřské školy využiji výsledky své bakalářské práce v dalším svém pracovním i osobním životě. Dotkla jsem se oblasti, která má co říci nám všem. Přála bych si, aby ji v dostatečné míře byla věnována pozornost českého školství, pedagogů, ale i celé společnosti. Každé tvořivé dítě, které se nám podaří vychovat a rozvíjet, bude do budoucna dobrým potenciálem naší společnosti.

Použitá literatura:

1. Bakalář, E. – Erazím, P.: Kapitoly z psychologie tvořivosti. Praha 1986
2. Bean, R. : Jak rozvíjet tvořivost dítěte. Praha, Portál 1995, ISBN 80-7178-035-9
3. Bečvářová, I.: Pracovní listy k výuce dramatické výchovy. Prachatice 2004
4. Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. Praha, Karolinum 1997
5. Dacey, J. - Lennon, K. H. : Kreativita. Grada 2000, ISBN 80-7169-903-9
6. Einonová, D.: Rozvoj tvořivosti. Praha, Fragment 2002, ISBN 80-7200-614-2
7. Fichnová, K., Szobiová, E.: Rozvoj tvořivosti a klíčových kompetencí dětí. Praha, Portál 2007, ISBN 978-80-7367-323-9
8. Hlavsa, J.a kolektiv: Psychologické metody výchovy k tvořivosti. Praha, SPN 1986
9. Hlavsa, J. a kolektiv : Psychologické problémy výchovy k tvořivosti. Praha, SPN 1981
10. Hlavsa, J.: Psychologické základy teorie tvorby. Praha, Acydemia 1985
11. Houška, T.: Škola hrou. Praha, Mistrál 1991, ISBN 80-900704-7-7
12. Jankovcová, M.- Průcha, J.- Kodela, J.: Aktivizující metody v pedagogické praxi středních škol. Praha, SPN 1989, ISBN 80-04-23209-4
13. kolektiv autorů : Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha, Tauris 2006, ISBN 80-87000-00-5
14. kolektiv autorů : Tvořivost v práci učitele a žáka. Brno 1996, ISBN 80-85931-23-0
15. Linhart, J.: O podstatě tvořivosti. Praha 1979
16. Lytton, H.: Creativity and education. London 1971
17. Maňák, J.: Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáka. Brno 1998, ISBN 80-210-1880-1
18. Nakonečný, M.: Psychologie osobnosti. Praha, Academia 1995, ISBN 80-200-0525-0
19. Opravilová, E., Gebhartová, V.: Léto v mateřské škole. Praha, Portál 1998, ISBN 80-7178-245-9
20. Opravilová, E., Gebhartová, V.: Zima v mateřské škole. Praha, Portál 1998, ISBN 80-7178-268-8
21. Petrová, A.: Tvořivost v teorii a v praxi. Příbram, Vodnář 1999, ISBN 80-226-08-0
22. Petty, G.: Moderní vyučování. Praha, Portál 1996
23. Pietrasinski, Z.: Psychologie správného myšlení. Praha, Orbis 1995
24. Průcha, J. : Moderní pedagogika. Praha, Portál 1997

25. Průcha, J. – Walterová, E. – Mareš, J.: Pedagogický slovník. Praha, Academia 1995, ISBN 80-7178-62-4
26. Slavíková, V., Slavík, J., Eliášová, S. : Dívej se, tvoř a povídej! Praha, Portál 2007, ISBN 978-80-7367-322-2
27. Ústav pro jazyk český ČSAV: Slovník spisovného jazyka českého. Praha, Academia 1989
28. Velký slovník naučný. Praha, Diderot 1999
29. Votruba, L.: Výchova studentů k tvůrčí práci. Praha, Academia 1984
30. Zelina, M., Zelinová, M.: Rozvoj tvorivosti dětí a mládeže. Bratislava 1990, ISBN 80-08-00442-8
31. Zelina, M.: Strategie a metody rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava 1994

Přílohy:

Příloha I. Český jazyk – 1. pozorování

1. úvod

- říkadlo na protažení těla + pohyb (Když já se natáhnu)
- seznámení dětí s obsahem hodiny

učitelka pokládá dětem otázky, děti musí odpovídat celou větou

např. „Co bude zítra?“ , „Zítra je čtvrtek“ , „Zítra bude čtvrtek.“ , „Zítra je všední den.“

Všechny odpovědi správné, diskuse – co je lepší.

2. hlavní činnost

v lavicích:

- ° věty na tabuli (určujeme druhy vět) např. Dej mi koš.

Dnes je úterý.

vhodný postřeh dětí i učitelky (byla středa) – zareagovaly, větu opravily různými způsoby

- ° z čeho se skládá věta, slovo (souhlásky, samohlásky, dvojhlásky)

koberec (kruh):

- rozmístění karet na koberci, hledání slov podle pokynů učitelky

- ° samohlásky

děvčata – slova, ve kterých jsou dlouhé samohlásky (kůrka)

chlapci – slova, ve kterých jsou krátké samohlásky (raky)

umět vysvětlit i význam slov (někdy i více významů)

- ° souhlásky

stejná slova, zdůvodňujeme i, y

- ° řazení slov podle abecedy (vybíráme slova, která mají význam sloves)

- více významů, jaké?

- ° pohyb

podle pokynů učitelky (chyt' se pravou rukou za levé ucho)

v lavicích:

- ° práce a učebnicí (společná práce)

slova dáváme do množného čísla (druh – druhy)

- zdůvodnění

- vysvětlení významu slov

- opaky

- ° písemný projev (samostatná práce)

doplňování slov do vět z kouzelného stromu (nakreslený na tabuli + karty se slovy)

3. závěr

- zhodnocení celé hodiny

- aktivita dětí

Příloha II. Český jazyk – 2. pozorování

1. úvod

koberec (půlkruh, sed)

- přivítání dětí (prodloužený víkend – pololetní prázdniny)

- rozhovor - co jsme dělali (bobování, pobyt na horách), vhodně využito v dalších hodinách (vlastivěda)

- zimní pranostiky (vysvětlování dětmi, učitelka upravuje)

2. hlavní činnost

v lavicích:

4. třída

- ° práce ve dvojicích – doplňování i, y do tabulky podle rodů, každý rod jiná barva

- kdo hotov, kreslí obrázek zimy opět ve dvojici

2. třída

- ° doplňování i, y (dva články)

- vypsát z článku názvy zvířat, doplnit, seřadit podle abecedy (na druhou stranu po dokončení práce možnost kresby zvířete)

3. závěr

- zhodnocení samostatné práce

Příloha III. Český jazyk – 3. pozorování

1. úvod

- ° zpěv písně „Adámku, náš“ (výběr dětmi)
- ° rozhovor s dětmi o karnevalu (proběhl v neděli)
- ° seznámení s obsahem hodiny

2. hlavní činnost

1. třída

v lavicích:

- opakování abecedy, tvoření slov z vystřižených písmen (učitelka zadává slova, jména)
- tvoření slov na daná slova

u tabule:

- nácvik psaní psacího písmene S (děti si zkouší společně na tabuli)

v lavicích:

- procvičování ruky společně s říkankou
- psaní do písanky
- po dokončení možnost kresby obrázku k pohádce nebo četba

2. třída

v lavicích:

- ° práce s textem (procvičování tvrdých souhlásek)
- podtrhávání (zeleně)
- tvoření vět (učitelka reaguje na slova – co máš nejraději, kdy toto jídlo jíme)
- řazení slov podle abecedy (společná kontrola, očíslování chyb, pochvala)

° práce s učebnicí

- doplňování slov do vět
- rozhovor s dětmi (z čeho se peče buchta – reakce na slova z učebnice)

u tabule:

- ° psaní slov (tvrdé souhlásky – y)
- vymýšlení podle dětí na čas (společná kontrola, pochvala)

Příloha IV. Anglický jazyk – 1. pozorování

1. úvod

- ° přivítání (anglicky)

2. hlavní činnost

- ° hra „Pexeso“ (pojmenovat správně názvy)
- ° hra „Hledám svou dvojici“ - anglicky napsané názvy zvířat na papírku, hlasem zvířete hledám dvojici
 - pantomima
- ° hra „Kdo jsem“ (podle pokynu učitelky dítě pantomimou předvádí zvíře)
- ° hra „Barvy“ (učitelka říká větu, kde se objeví název barvy, děti reagují a hledají v místnosti)
- ° hra „Předložky“ -pokyny učitelky nebo dětí – umístíme předměty nebo svou osobu, střídání dětí

- dokreslování předmětů do obrázku podle pokynů

- ° hra „Krokodýl“ (procvičování barev)
 - dítě společně s učitelkou zpívají písničku, kde se zeptá na barvu zpěvem, děti odpovídají také zpěvem. Děti, které mají barvu projdou, kdo nemá probíhá, učitelka s dítětem chytá, vymění se role.
- ° písemný test (vše co se procvičovalo v hodině)

3. závěr

- ° rozloučení

Příloha V. Anglický jazyk – 2. pozorování

1. úvod

- ° zpěv písně (anglicky)

2. hlavní činnost

- ° hra „Šibenice“ (procvičování barev)
 - na tabuli slovo, místo písmen pomlky, děti doplňují
- ° nové téma – jídlo

- natištěná slova, obrázky (přiřazujeme na magnetickou tabuli)

° učebnice

- rozhovor nad obrázky

° poslech z CD (opakování slov)

- kartičky se slovy (umístění do lednice, skříňky)

° učebnice

- nakupujeme podle obrázků

° zadání domácího úkolu (leporelo)

° poslech CD (příběh, sledujeme podle obrázků)

3. závěr

nebyl

Příloha VI. Matematika

1. úvod

° seznámení s obsahem hodiny

2. hlavní činnost

4. třída

° procvičování násobení pod sebe (příklady na magnetické tabuli), kontrola provedena na kalkulačce dětmi

° počítačový program (násobení, dělení) – po dvojicích

° pracovní list s příklady, kdo je hotov sám si vymýšlí příklady pro kamaráda

2. třída

° procvičování dělení (karty s příklady, děti stojí v zástupu, odpoví, odchází nakonec, několikrát se opakuje)

° pracovní list (motivováno sněhulákem)

° pohybová hra „Akvárium“ – děti se proběhnou („otevírám akvárium“)

děti se posadí („zavírám akvárium“)

° četba pohádky „Jak vezli vejce na sáňkách“ (sed na koberci)

- rozhovor o zimě

3. závěr

- ° pochvala

Příloha VII. Prvouka

1. úvod

- ° pohybová hra „Hlava, tělo ...“ (před tabulí)

2. hlavní činnost

- ° práce s učebnicí (lidské tělo)
 - slova (rozkládání na slabiky, vytleskávání)
 - psaní slov z nápovědy (dodržování linky, přesné psaní podle pokynů, předepisování na tabuli)
 - psaní proloženo cvičením doprovázeno říkankou „Brambora“

3. závěr

- ° zápis známek a chování do notýsků (konec dne)

Příloha VIII. Výtvarná výchova

1. úvod

- ° seznámení s činností (výběr techniky)

2. hlavní činnost

- ° 1. skupina - kolorovaná kresba (tuš, vodové barvy)
 - ukázka na tabuli
 - kresba tužkou, obtažení tuší, vybarvení
 - v lavicích
- ° 2. skupina – škrob, papír, barvy
 - předkreslení
 - namáčení papíru do škrobu, pokládání , výstupy (modelování)
 - nanášení barev
 - spojené stoly, skupiny

3. závěr

- zhodnocení činnosti dětmi a učitelkou
- výstavka

Příloha IX. Pracovní výchova

1. úvod

- četba „Anička a Vítek“ (kruh na koberci, učitelka sedí na židli)
- příprava pomůcek
- rozhovor na téma - Mikuláš

2. hlavní činnost

- šablona – vybarvení, vystřížení
- lepení textilu (kožešina, vousy)
- papírový kroužek, omotávání papírem
- celkové přilepení

3. závěr

- hodnocení – známkování

Příloha X. Hudební výchova

1. úvod

- vypravování příběhu „Dorotka a vrabci“ (sed v lavicích)
- rozhovor o ptácích v zimě, naše pomoc

2. Hlavní část

- poslech úryvků melodií lidových písní (kytara)
- zpěv písně „Bude zima, bude mráz“ (procvičování)
- hra na nástroje (buben, dřívka, činely, činelky)
- vytváření melodie
- let ptáků (pohyb)

3. závěr

- hra „Pějme píseň dokola“ (bez hudebního doprovodu)

Příloha XI. Z pohádky do pohádky

- ° společné přivítání (rituál – říkanka) – sed na koberci

- ° navázání na předešlou činnost – pohádka „Červená karkulka“
 - plutí na ostrov (lod' vytvořena dětmi z molitanové stavebnice předchozí den)
 - hledání Karkulky (co se mohlo stát – nápady dětí, řešení problému, situace)
 - maňásek RYBA (rada dětem, mluví učitelka – čaroděj Karkulku začaroval)
 - pomoc dětí, jak? (čarování dětmi, kouzelné formule, nepomohlo)
 - opět rada ryby (dětí musí splnit tři úkoly)

- ° úkoly – 1. cvičení s vlkem
 - 2. znalost pohádkových bytostí (procvičení sluchu, tiché mluvení)
 - 3. hledání vlka, Karkulky, babičky (kdo najde, zamlaská)

- ° dárek pro babičku – procvičení smyslů (hmat)
 - košíček plný předmětů, přikryté

- ° záchrana a odplutí do školky

- ° odměna od Karkulky (obrázky)

Příloha XII. Zima, zima je

- ° pohybové hry
 - „Kytíčky“ – zpěv písně „Uvijíme věneček“

Děti sedí na koberci, jedno dítě mezi nimi chodí, zpívá písničku a ptá se na jméno květiny. Dítě podle své volby odpoví, přidá se, hra se opakuje dokud sedí některé dítě na koberci.
 - „Auta“

Na signál (dvě ťuknutí – chlapci, jedno – dívky) vyjíždí daná skupina, běh po třídě. Na další signál zajíždí do garáže.
 - „Pešek“

Děti sedí v kruhu, schoulí si hlavu do klína. Jedno dítě chodí dětem za zády, zpívá popěvek, na slova „toho pešek bouchne“ jemně udeří kamaráda do zad a běží. Vyvolený

hráč vstane, snaží se kamaráda chytit. Ten se může zachránit, sedne si na jeho místo. Hra se opakuje.

° rozhovor učitelky s dětmi o včerejším odpoledni

Příloha XIV. Ranní cvičení – ukázka A

° úvod

- pohybová hra „Veverčí ocásky“

Děti zastrčené šátky za kalhoty, běhají po ploše, jedno dítě „myslivec“ je honí, snaží se jím odebrat šátek. Komu sebere odchází si sednout. Hra končí chycením posledního dítěte.

° zdravotní cviky (na značkách)

° hlavní část - 4. stanoviště

1. lavičky – přeskakování, chůze, běh, leh a přitahování

2. překážková dráha – čocky (chůze, rovnováha)

tyče (přeskoky, podlézání, skok snožmo – přeskočení)

desky (chůze, poskoky)

3. míče – dvojice

- hod horním obloukem

- hod, úder o zem, chycení

- kutálení

4. žebřiny - výstup, sjezd po lavičce

leh, přitahování na lavičce, sjezd

° závěr – relaxační uvolnění

Příloha XVI. Ranní cvičení – ukázka B

° úvod

- motivace (domácí zvířátka) – proměna dětí

° hlavní část

- pohybová hra „Čáry, máry“

Učitelka čaruje a proměňuje děti ve zvířátka, děti reagují a pomocí pohybů znázorňují zvíře.

- pantomima

Pomocí pohybů dítě představuje zvíře, ostatní děti hádají.

- pohybová hra „Kočka a myš“

Děti stojí v kruhu, jedno dítě (kočka) stojí vně kruhu, druhé dítě (myš) uvnitř kruhu.

Děti říkají říkadlo, po kterém se chytají. Myš vybíhá z kruhu, kočka ji honí.

° závěr

- zpěv učitelky „Utíkej, Káčo, utíkej“

Děti běhají po třídě, dokud učitelka zpívá, když přestane zpívat, zůstanou stát jako sochy. Do pohybu se dají zase se zpěvem. Několikrát opakujeme.

- vydýchání, relaxace na koberci